

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 5(19) / 2019

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 5(19)

Київ 2019

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» представлено в: **Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2019

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2019

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гиренко Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дерев'янко Богдан Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права Донецького юридичного інституту МВС України (Кривий Ріг, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, доцент, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Коросед Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, доцент, Заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Іржі Зіха — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Кравчук Мар'яна Юріївна

МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ БІОТЕРОРИЗМУ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 7

Сало Андрій Богданович

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПІДСУДНОСТІ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ
У XX–XXI СТ. 14

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Коваль Алла Анатоліївна

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПРИ ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 23

Костюкевич Денис Вікторович

ФОРМИ И ВИДЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЛЕДОВАТЕЛЯ С ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ УГОЛОВНОГО
РОЗЫСКА ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ 28

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Гиренко Інна Володимирівна

ЩОДО ПИТАННЯ ПРИНЦИПІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО
СЕРЕДОВИЩА В ЄС 36

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Силкіна Альона Олександрівна

ГЕНЕЗА КАТЕГОРІЇ «ФОРМАТ» АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ТВОРУ ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 42

Черкасов Денис Олегович

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ,
ЗАВДАНУ ДЕФЕКТОМ В ПРОДУКЦІЇ 49

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Kravchuk Mariana

MECHANISM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF RESPONSE
TO BIOTERRORISM: INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS 7

Salo Andrew

DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF JURISDICTION IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY
IN THE XX–XXI CENTURIES 14

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

Koval Alla

THE DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF THE PROVISION OF HUMAN
RIGHTS IN CONDUCTING OF THE SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS..... 23

Kostyukevich Denis

FORMS AND TYPES OF INTERACTION OF THE INVESTIGATOR WITH CRIMINAL DIVISIONS
DURING THE INVESTIGATION OF CRIMES..... 28

INTERNATIONAL LAW

Gyrenko Inna

PRINCIPLES IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE EU 36

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Sylkina Alyona

GENESIS OF THE AUDIOVISUAL WORK FORMAT CATEGORY AS THE INTELLECTUAL
PROPERTY LAW OBJECT 42

Cherkasov Denys

SOME ASPECTS OF ECONOMIC ANALYSIS OF PRODUCT LIABILITY 49

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Кравчук Мар'яна Юріївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Тернопільський національний економічний університет

Кравчук Марьяна Юрьевна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры уголовного права и процесса

Тернопольский национальный экономический университет

Kravchuk Mariana

Candidate of Law,

Associate Professor of the Department of Criminal Law and Process

Ternopil National Economic University

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-5-5122

**МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ БІОТЕРОРИЗМУ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

**МЕХАНИЗМ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ БИОТЕРРОРИЗМУ:
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ**

**MECHANISM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL
REGULATION OF RESPONSE TO BIOTERRORISM:
INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS**

Анотація. Статтю присвячено механізму адміністративно-правового регулювання. Встановлено, що біологічна безпека, протидія біотероризму є невід'ємною складовою національної безпеки, проте будь-які вказівки стосовно питань щодо небезпеки техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму; впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, генетично змінених організмів, біотехнологій тощо, на жаль – відсутні. Більш того, чинне національне законодавство України не містить чіткого і обґрунтованого визначення поняття «біотероризм». Відсутні також вказівки щодо визначення функцій, обов'язків і відповідальності представників державних органів у сфері національної безпеки.

В аспекті розгляду питання нормативно-правових актів протидії біотероризму проаналізовано міжнародне законодавство. Адже, власне, у своїй комплексній взаємодії, відтворення норм національного права в нормах міжнародного права і навпаки, слугує досягненню ефективних результатів у сфері боротьби з біотероризмом та подолання його негативних наслідків. При аналізі ряду конвенцій та міжнародних правових актів з'ясовано, що: єдиний всеохоплюючий та універсальний міжнародний правовий акт щодо протидії біологічному тероризму відсутній; їх положення слугують лише орієнтиром для розробки національного законодавства; зміст конвенцій не містить вказівок, яким має бути національне законодавство договірних держав, зокрема, що стосується питань правового чи адміністративного забезпечення протидії біотероризму.

Доведено, що: узагальнюючий міжнародний правовий акт щодо протидії біотероризму як такий не існує. Аналіз чинного законодавства також свідчить, що єдиний законодавчий акт, який би унормував питання протидії біотероризму, так само не існує. Концепція національної безпеки України, Закони України «Про основи національної безпеки України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про національну безпеку України» не дають відповіді як здійснювати боротьбу з біотероризмом. Обґрунтування механізму адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму відсутнє.

Ключові слова: національна безпека, біотероризм, правове регулювання, міжнародні правові акти, адміністративно-правовий механізм.

Аннотация. Статья посвящена механизму административно-правового регулирования. Установлено, что биологическая безопасность, противодействие биотерроризма является неотъемлемой составляющей национальной безопасности, однако любые указания на вопросы об опасности техногенного, в том числе ядерного и биологического, терроризма; воздействия вредных генетических эффектов в популяциях живых организмов, генетически измененных организмов, биотехнологий и т.п., увы – отсутствуют. Более того, действующее национальное законодательство Украины не содержит четкого и обоснованного определения понятия «биотерроризм». Отсутствуют также указания по определению функций, обязанностей и ответственности представителей государственных органов в сфере национальной безопасности.

В аспекте рассмотрения вопроса нормативно-правовых актов противодействия биотерроризму проанализированы международное законодательство. Ведь, по сути, в своей комплексной взаимодействии, воспроизведения норм национального права в нормах международного права и наоборот, служит достижению эффективных результатов в сфере борьбы с биотерроризмом и преодолению его негативных последствий. При анализе ряда конвенций и международных правовых актов установлено, что: единственный всеобъемлющий и универсальный международный правовой акт по противодействию биологическому терроризму отсутствует; их положение служат лишь ориентиром для разработки национального законодательства; содержание конвенций не содержит указаний, каким должен быть национальное законодательство договаривающихся государств, в частности, что касается вопросов правового или административного обеспечения противодействия биотерроризма.

Доказано, что: обобщающий международный правовой акт по противодействию биотерроризма как таковой не существует. Анализ действующего законодательства также свидетельствует, что единый законодательный акт, который бы нормировал вопросы противодействия биотерроризма, так же не существует. Концепция национальной безопасности Украины, Законы Украины «Об основах национальной безопасности Украины», «О борьбе с терроризмом», «О национальной безопасности Украины» не дают ответа как осуществлять борьбу с биотерроризмом. Обоснование механизма административно-правового обеспечения противодействия биотерроризму отсутствует.

Ключевые слова: национальная безопасность, биотерроризм, правовое регулирование, международные правовые акты административно-правовой механизм.

Summary. The article is devoted to the mechanism of administrative-legal regulation. It has been established that biological safety, counteraction to bioterrorism is an integral part of national security, but any guidance on issues related to the danger of man-made, including nuclear and biological, terrorism; the influence of harmful genetic effects in populations of living organisms, genetically modified organisms, biotechnologies, etc., unfortunately – are absent. Moreover, the current national legislation of Ukraine does not contain a clear and well-defined definition of «bioterrorism». There are also no guidelines for defining the functions, responsibilities and responsibilities of representatives of state bodies in the field of national security.

In the aspect of considering the issue of normative legal acts against biological warfare, international law is analyzed. Indeed, in its complex interaction, the reproduction of the norms of national law in the norms of international law and vice versa, serves the achievement of effective results in the field of combating bioterrorism and overcoming its negative consequences. In the analysis of a number of conventions and international legal acts, it was found that: there is no single comprehensive and universal international legal act on combating biological terrorism; their provisions serve only as a benchmark for the development of national legislation; The content of the conventions does not contain any guidance that should be given to the national legislation of the contracting states, in particular as regards the issues of legal or administrative provision for counteracting bioterrorism.

It is proved that: a generalizing international legal act on combating bioterrorism as such does not exist. The analysis of the current legislation also shows that the only legislative act that would normalize the issue of counteracting bioterrorism does not even exist. The Concept of National Security of Ukraine, the Laws of Ukraine «On the Fundamentals of National Security of Ukraine», «On Combating Terrorism», «On National Security of Ukraine» do not give an answer as to the fight against bioterrorism. There is no justification for the mechanism of administrative and legal provision for counteracting bioterrorism.

Key words: national security, bioterrorism, legal regulation, international legal acts, administrative-legal mechanism.

Постановка проблеми. Найбільш високим ступенем суспільної небезпеки характеризується тероризм із застосуванням зброї масового знищення, і зокрема, біологічної (біотероризм). Надзвичайно вражаюча сила бактеріологічної (біологічної) вірусної зброї при використанні її

в терористичних цілях може спричинити катастрофічні наслідки для будь-якої держави. Біотероризм є більш небезпечним серед інших видів, оскільки метою злочинних дій є навколишнє природне середовище, жива і нежива природа, життя і здоров'я населення.

Дослідження механізму адміністративно-правового регулювання протидії тероризму, зокрема і біотероризму, не може бути повним без аналізу міжнародних правових актів.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні питання «механізму правового регулювання» (забезпечення, протидії) у тій чи іншій мірі досліджували В. Авер'янов [12], О. Андрійко [12], І. Гиренко [14], С. Головатий [13], Є. Кубко [12], В. Курило [14] та інші вітчизняні та зарубіжні науковці [15].

Метою даної статті є дослідження механізму адміністративно-правового регулювання та аналіз міжнародного співробітництва України з питань боротьби з біотероризмом.

Викладення основного матеріалу. Із змісту Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом [1] вбачається, що вона передбачає видачу правопорушників договірними державами відносно осіб, які здійснили злочини, перелічені в пунктах ст. 1: а. (Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден; Гаага, 16.12.1970); b. (Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації; Монреаль 23.09.1971); с. (посягання на життя, фізичну недоторканність або свободу осіб, які перебувають під міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів); d. (викрадення людей, захоплення заручників або тяжке незаконне затримання); e. (використання бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї або вибухових листів чи посилок, якщо це призводить до загрози особам); f. (замах на вчинення будь-якого з вищенаведених злочинів або участь як співучасника особи, що вчиняє або намагається вчинити такий злочин). Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, здійснюваної відповідно до національного закону (п. 2. ст. 6).

Серед не визначених Конвенцією видів тероризму найбільш високим ступенем суспільної небезпеки характеризується тероризм із застосуванням зброї масового знищення, і зокрема, біологічної (біотероризм). Надзвичайно вражаюча сила бактеріологічної (біологічної) вірусної зброї при використанні її в терористичних цілях може спричинити катастрофічні наслідки для будь-якої держави. Біотероризм є більш небезпечним серед визначених Конвенцією видів, оскільки метою злочинних дій є навколишнє природне середовище, жива і нежива природа, життя і здоров'я населення. Зазначеним питанням присвячена Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення [2]. Згідно з Конвенцією кожна держава-учасник

зобов'язалися ніколи, ні за яких умов не розробляти, не створювати, не накопичувати, не здобувати яким-небудь іншим чином і не зберігати: мікробіологічні або інші біологічні агенти або токсини, яке б не було їхнє походження або метод виробництва, таких видів і в таких кількостях, які не мають призначення для профілактичних, захисних або інших мирних цілей; зброю, устаткування або засоби доставки, призначені для використання таких агентів або токсинів в ворожих цілях або в збройних конфліктах (ст. 1). Конвенцією встановлено, що кожна держава-учасник зобов'язується у відповідності зі своїми конституційними процедурами прийняти необхідні заходи щодо заборони й запобігання розробки, виробництва, нагромадження, придбання або збереження агентів, токсинів, зброї, устаткування й засобів доставки, зазначених в статті I Конвенції, у межах території такої держави, під її юрисдикцією або під її контролем будь-де (ст. IV). Конвенція ратифікована Україною 21 лютого 1975 року [3].

На нашу думку, більш змістовним щодо визначення наслідків застосування хімічної і біологічної зброї є правовий акт, що прийнятий Всесвітньою медичною асоціацією у жовтні 1990 року [4]. Асоціація привертає увагу медиків усього світу до небезпеки, яка існує внаслідок застосування хімічної і біологічної зброї. В декларації відзначається наступне (витяг): використання зазначеної зброї може мати руйнівні наслідки для цивільного населення, на додаток до військового персоналу, і не тільки в районі застосування, але й у віддалених місцях, можливо поза державними кордонами воюючих сторін; наслідки застосування хімічної й біологічної зброї являють собою тривалу загрозу здоров'ю людей, можливо заподіюючи хвороби, травми, розладу й дефекти серед населення впродовж тривалого періоду часу; наслідки застосування зброї можуть також привести до постійних, комплексних і непередбачених змін у навколишньому середовищі, включаючи тварин, рослинність і водопостачання, руйнуючи в такий спосіб продовольчі ресурси людства і приводячи до великої захворюваності; існуючі медичні охоронні системи, технології та кадри можуть виявитися безпомічними в полегшенні страждань, викликаних застосуванням хімічної й біологічної зброї.

Доцільно відзначити, що Конвенцією про охорону біологічного різноманіття [5, ст. 3] визначено, що відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй і норм міжнародного права, країни так само мають суверенне право розробляти свої власні ресурси відповідно до своєї політики в галузі навколишнього середовища і несуть відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність в рамках їх

юрисдикції або під контролем не завдавала шкоди навколишньому середовищу інших країн або районів за межами дії національної юрисдикції. Конвенцією також зазначено, що кожна договірна сторона відповідно до її конкретних умов і можливостей: розробляє національні стратегії, плани чи програми збереження і сталого використання біологічного різноманіття або адаптує з цією метою існуючі стратегії, плани або програми, які відображають, зокрема, викладені в цій Конвенції заходи, що відносяться до відповідної договірної сторони; розробляє і здійснює необхідні законодавчі нормативи і/або інші регулюючі положення щодо охорони видів і популяцій, які знаходяться під загрозою тощо.

Аналіз наведених конвенцій, інших міжнародних правових актів свідчить, що: єдиний всеохоплюючий та універсальний міжнародний правовий акт щодо протидії біологічному тероризму відсутній; їх положення слугують лише орієнтиром для розробки національного законодавства; зміст конвенцій не містить вказівок, яким має бути національне законодавство договірних держав, зокрема, що стосується питань правового чи адміністративного забезпечення протидії біотероризму.

Слід погодитись з В. Курилом та І. Гиренко, які зазначають, що вже наприкінці 90-х років минулого століття в Україні склалася ситуація, коли створення системи контролю щодо забезпечення біобезпеки при поводженні з генетично модифікованими організмами, визначення адекватної структури системи органів державного контролю у цій сфері та правової регламентації завдань, які вони мають розв'язувати, стало вкрай важливим для держави у зв'язку з інтеграцією у світове співтовариство [14, с. 214].

Через три роки після ратифікації Україною Конвенції про охорону біологічного різноманіття Верховною Радою України схвалена Концепція національної безпеки України [6]. Концепцією визначено, що пріоритетними національними інтересами України, зокрема, є: забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства; зміцнення генофонду Українського народу. В числі основних можливих загроз національній безпеці в найбільш важливих сферах життєдіяльності названо відсутність ефективних механізмів забезпечення боротьби з тероризмом (по тексту одне згадування); широкомасштабне застосування екологічно шкідливих та недосконалих технологій; неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів. Механізм реалізації Концепції з боку представників державних інституцій зазвичай визначено абстрактними термінами: здійснює, забезпечує тощо.

Концепція втратила чинність у зв'язку з прийняттям ЗУ «Про основи національної безпеки України» [7, ст. 7, 9]. Закон містить згадування щодо: загроз національним інтересам і національній безпеці; небезпеки техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму; посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів, та біотехнологій. Зазвичай, функції та обов'язки визначені абстрактними термінами: здійснює, схвалює, забезпечує тощо. Замість таких важливих інститутів текст закону містить лише терміни «влада», «повноваження». Посилання на застосування відповідальності — відсутні. З огляду на зазначене аномальним і аморальним вбачається зміст останнього абзацу ст. 10: громадяни України в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки.

Питання протидії тероризму обумовлено фразою «систематичне спостереження за станом і проявами міжнародного та інших видів тероризму». Перелічені ст. 10 основні функції суб'єктів забезпечення національної безпеки України так само абстрактні: вироблення, уточнення, удосконалення, створення, запобігання тощо.

21 червня 2018 року прийнято нову редакцію ЗУ «Про національну безпеку України» [8]. Згідно з законом під поняттям національна безпека України слід розуміти «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (п. 9 ст. 1).

Біологічна безпека, протидія біотероризму є невід'ємною складовою національної безпеки, проте будь-які вказівки стосовно питань щодо небезпеки техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму; впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, генетично змінених організмів, біотехнологій тощо, на жаль — відсутні. Більш того, чинне законодавство не містить чіткого і обґрунтованого визначення поняття «біотероризм». Відсутні також вказівки щодо визначення функцій, обов'язків і відповідальності представників державних органів у сфері національної безпеки. З преамбули вбачається, що законом «створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки».

Відповідно до принципів, обумовлених статтями 1, 8 Конституції України, головним завданням представників державних інституцій є створення організаційних умов для задоволення інтересів гро-

мадян України і держави. Інакше кажучи, визначеність правового статусу представницьких інституцій держави є невід'ємною складовою цих принципів. Закріплення на конституційному і законодавчому рівнях правового статусу, який ґрунтується на постулатах радянської правової науки, якими є влада і повноваження, по-перше, — суперечить зазначеним приписам, по-друге унеможливорює — механізм реалізації і конституційних, і законодавчих приписів.

В 2007 році Комітет Міністрів Ради Європи прийняв Рекомендацію державам-членам про належне державне управління та Кодекс належного державного управління [9]. Основна вимога — конкретизація функцій, обов'язків і відповідальності представників державних інституцій, і відповідно — процедуралізація їх діяльності. Відповідно до вимог ст. 3 Статуту Ради Європи кожний її член обов'язково повинен визнавати принципи верховенства права та здійснювати захист прав людини та її основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, а також повинен сумлінно та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради. Зауважимо, Україна приєдналася до Статуту Ради Європи 31 жовтня 1995 року [10] і тому не має підстав ігнорувати Рекомендацію про належне державне управління.

Концепція (2002) і Закон України (2004) [11] щодо запровадження і реалізації Загальнодержавної програми адаптації законодавства України (тобто, процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*) до законодавства Європейського Союзу не дали очікуваних результатів. На сьогодні і досі у правничій науці серед таких науковців як В. Авер'янов, О. Андрійко та ін. домінує точка зору, що «В західних демократіях розвиток законодавства про адміністративну процедуру призвів до такого становища, коли загалом адміністративне право в цих країнах регулює здебільшого діяльність публічної адміністрації» [12, с. 195].

С. Головатий, член-кореспондент Національної академії правових наук України, ще в 2010 році

акцентував увагу, що при оцінюванні вітчизняного стану дослідження проблеми верховенства права категорично стверджується про невинуватість «запозичення досвіду зарубіжних країн, які мають більш високий рівень забезпечення прав, свобод і гарантій людини», та про неприйнятність «спроб пристосування глобальних наукових категорій, зокрема «верховенство права», до потреб поточних політичних процесів» (Є. Кубко); «Особливо сумно визнавати, зазначає науковець, що істотний опір просуванню поняття «верховенство права» — у розумінні європейських стандартів — на авангардні позиції сучасного правничого життя в нашій країні ще й досі чиниться (як не парадоксально) саме в академічному середовищі» [13, с. 210, 206].

З огляду на вищевикладене вартими уваги і нині є міркування Ш. Л. Монтеск'є, французького філософа-просвітителя щодо «складання законів» (мовою оригіналу): «Подобно тому, как бесполезные законы ослабляют действие необходимых законов, законы, при исполнении которых можно уклониться, ослабляют действие законодательства. Закон должен оказывать свое действие, и не следует допускать изменения его под каким-либо условием» [15, с. 502].

Висновки. Доведено, що: узагальнюючий міжнародний правовий акт щодо протидії біотероризму як такий не існує. Аналіз чинного законодавства також свідчить, що єдиний законодавчий акт, який би унормував питання протидії біотероризму, так само не існує. Концепція національної безпеки України, Закони України «Про основи національної безпеки України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про національну безпеку України» не дають відповіді як здійснювати боротьбу з біотероризмом. Обґрунтування механізму адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму відсутнє.

Враховуючи зазначене і надзвичайну важливість боротьби з даним явищем, вважаємо за доцільне запропонувати прийняття закону, який би чітко визначив конкретні державні органи, їх цілі, завдання, функції, процедурні питання діяльності цих органів.

Література

1. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N90) Страсбург, 27-го січня 1977 року [Конвенцію ратифіковано Законом № 2990-III від 17.01.2002]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331
2. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення: Організація Об'єднаних Націй, 10.04.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_054
3. Про ратифікацію Конвенції про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 21 лютого 1975 року N3518-VIII. URL: <http://document.ua/pro-ratifikaciyu-konvenciyi-pro-zaboronu-rozrobki-virobnictv-doc141830.html>

4. Декларация по химическому и биологическому оружию: Принята 42-й Всемирной медицинской ассамблеей, Ранчо Мираж, Калифорния, США, октябрь 1990 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_327
5. Конвенція про охорону біологічного різноманіття: Організація Об'єднаних Націй 05.06.1992 [Конвенцію ратифіковано Законом № 257/94-ВР від 29.11.94]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030
6. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 року № 3/97-ВР [Концепція втратила чинність на підставі Закону № 964-IV від 19.06.2003]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80/ed19970116>
7. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV [Із змінами станом на 07.11.2017; Закон втратив чинність на підставі Закону № 2469-VIII від 21.06.2018] / Відомості Верховної Ради України, 2003. № 39. Ст. 351.
8. Про національну безпеку України: Закон України 21 червня 2018 року № 2469-VIII / Відомості Верховної Ради. 2018. № 31. Ст. 241.
9. Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration (Adopted by the Committee of Ministers on 20 June 2007 at the 999bis meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d5bb1
10. Статут Ради Європи Лондон, 5 травня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001; Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31 жовтня 1995 року № 398/95-ВР / Відомості Верховної Ради України. 1995. № 38. Ст. 287.
11. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21 листопада 2002 року № 228-IV / Офіційний вісник України, 2002. № 50. Ст. 2233; Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV [Із змінами станом на 02.10.2018] / Відомості Верховної Ради України. 2004. № 29. Ст. 367.
12. Авер'янов В.Б., Андрійко О. Ф., Кубко Є. Б. та ін.. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. К.: Факт. 2003. 384 с.
13. Головатий С. Верховенство права, або ж Правовладдя: вкотре про доктринальні манівці вітчизняної науки / Право України. 2010. № 4. С. 206–220.
14. Курило В.І., Гиренко І.В. Актуальні питання державного контролю у сфері забезпечення біобезпеки при поводженні з ГМО у світлі глобалізації проблеми збереження фіто різноманіття. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України (Серія «Право»). 2012. № 173. Ч. 2. С. 208–228.
15. Монтеск'є Ш. Л. О духе законов. М.: Мысль. 1999. 672 с.

References

1. European Convention on the Suppression of Terrorism (ETS No. 90) Strasbourg, 27 January 1977 [The Convention was ratified by Law No. 2990-III of 17 January 2002]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331
2. Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction: United Nations, 10.04.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_054
3. On ratification of the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction: Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the RSFSR of February 21, 1975, No. 3518-VIII. URL: <http://document.ua/pro-ratifikaciyu-konvenciyyi-pro-zaboronurozrobki-virobnictv-doc141830.html>
4. Declaration on Chemical and Biological Weapons: Adopted by the 42nd World Medical Assembly, Ranch Mirage, California, USA, October 1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_327
5. Convention on the Protection of Biological Diversity: United Nations, June 5, 1992 [The Convention was ratified by Law No. 257/94-VR of November 29, 1994]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030
6. On the Concept (Fundamentals of State Policy) of National Security of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated January 16, 1997 No. 3/97-BP [The Concept has expired on the basis of Law No. 964-IV of June 19, 2003]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80/ed19970116>
7. On the Fundamentals of National Security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 19, 2003 No. 964-IV [With changes as of 07.11.2017; The law has expired on the basis of the Law No. 2469-VIII of June 21, 2018]. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, 2003. No. 39. Art. 351
8. On National Security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469-VIII. Information from the Verkhovna Rada. 2018. No. 31. St. 241.

9. Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration (Adopted by the Committee of Ministers on 20 June 2007 at the 999bis meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d5bb1

10. Statute of the Council of Europe London May 5, 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001; On Accession of Ukraine to the Statute of the Council of Europe: Law of Ukraine dated October 31, 1995 No. 398/95-VR. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1995. No. 38. Art. 287

11. About the Concept of the National Program of Adaptation of Ukrainian Legislation to the Law of the European Union: Law of Ukraine of November 21, 2002 No. 228-IV. Official Gazette of Ukraine, 2002. No. 50. Art. 2233; On the National Program of Adaptation of Ukrainian Legislation to the Law [With Changes as of 02.10.2018]. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. 2004. No. 29. Art. 367.

12. Averyanov VB, Andryko O. F., Kubko E. B. etc. Public administration: problems of administrative law theory and practice. K: Fact. 2003. 384 s.

13. Golovaty S. The Rule of Law, or Rule of Law: Once Again About the Doctrinal Humor of the Native Science. The Law of Ukraine. 2010. No. 4. S. 206–220.

14. Kurylo V. I., Hyrenko I. V. Topical issues of State control in the field of biosafety providing during the treatment of GMOS in the light of globalization problems of conservation of phyto diversity. Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Environmental Sciences of Ukraine (law series). 2012. No. 173. Part 2. S. 208–228.

15. Montesquieu S. L. About the spirit of laws. M.: Thought. 1999. 672 s.

Сало Андрій Богданович

*аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Сало Андрей Богданович

*аспирант кафедры административного и информационного права
Учебно-научного института права и психологии
Национального университета «Львовская политехника»*

Salo Andrew

*Graduate Student of the Department of Administrative and Information Law
Educational and Scientific Institute of Law and Psychology
Lviv Polytechnic National University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-5-5978

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПІДСУДНОСТІ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ У ХХ–ХХІ СТ.

РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ПОДСУДНОСТИ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ В ХХ–ХХІ В.

DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF JURISDICTION IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY IN THE XX–XXI CENTURIES

Анотація. У статті комплексно проаналізовано історико-правові аспекти у адміністративному судочинстві. Визначено, що формування, встановлення та подальший розвиток інституту підсудності у вітчизняному адміністративному судочинстві, як невід'ємної частини організації діяльності судової гілки влади, має довгу та складну історію. На кожному із етапів розвитку адміністративних правовідносин розширення сфери правового регулювання зумовило необхідність чіткого визначення підсудності кожної судової ланки, з метою ефективного захисту порушених прав, свобод та інтересів суб'єктів правовідносин. Вважаємо, що інститут підсудності виник разом із появою судів.

Визначено, що в історії адміністративно-процесуального права початку ХХ ст., виникла необхідність створення інституту підсудності адміністративних справ. З розвитком правових відносин відбувалося збільшення суперечок у сфері управління (справи щодо військової повинності, промислово-фабричних конфліктів, оскарження рішень та дій органів управління тощо). Однак спроби створення дієвої системи адміністративних судів, які б вирішували вказані спори були безуспішними. Тому, у період від початку до 80 років ХХ ст. потрібно вважати попереднім. Ажже, були здійснені перші спроби обґрунтувати та визначити підсудність адміністративних справ.

Наголошено, що Підсудність знаходить свій вираз у трансформованій в конкретні вимоги правового характеру соціально-правовій необхідності забезпечення стабільних сприятливих умов реалізації і захисту громадянами своїх прав і свобод, більшість з яких формалізуються в процесі взаємодії громадян з органами публічного управління. Фактичне становлення даного інституту та повноцінне функціонування за часів незалежності України тривалий час зводилося. Причинами цього слугували: по-перше, проблеми фінансово-ресурсного забезпечення, а по-друге, концептуальна законодавча невизначеність. З моменту прийняття КАС України та утворення системи адміністративних судів відбувається належний судовий розгляд та захист права, свобод та інтересів громадян у сфері публічно-правових відносин. Проте, і після прийняття КАС України відбувається процес вдосконалення інституту підсудності адміністративних справ.

Ключові слова: підсудність, адміністративні справи, адміністративна юстиція, засади адміністративного судочинства, компетенція.

Аннотация. В статье комплексно проанализированы историко-правовые аспекты в административном судопроизводстве. Определено, что формирование, установление и дальнейшее развитие института подсудности в отечественном административном судопроизводстве, как неотъемлемой части организации деятельности судебной ветви власти, имеет долгую и сложную историю. На каждом из этапов развития административных правоотношений расширение сферы правового регулирования обусловило необходимость четкого определения подсудности каждой судебной звена, с целью эффективной защиты нарушенных прав, свобод и интересов субъектов правоотношений. Считаем, что институт подсудности возник вместе с появлением судов.

Определено, что в истории административно-процессуального права начале XX в., Возникла необходимость создания института подсудности административных дел. С развитием правовых отношений происходило увеличение споров в сфере управления (дела по воинской повинности, промышленно-фабричных конфликтов, обжалования решений и действий органов управления и т.п.). Однако попытки создания действенной системы административных судов, которые бы решали указанные споры были безуспешными. Поэтому, в период от начала до 80 лет XX в. нужно считать предварительным. Ведь были осуществлены первые попытки обосновать и определить подсудность административных дел.

Отмечено, что Подсудность находит свое выражение в трансформированной в конкретные требования правового характера социально-правовой необходимости обеспечения стабильных благоприятных условий реализации и защиты гражданами своих прав и свобод, большинство из которых формализуются в процессе взаимодействия граждан с органами публичного управления. Фактическое становления данного институт и полноценное функционирование во времена независимости Украины длительное время затягивалось. Причинами этого послужили: во-первых, проблемы финансово-ресурсного обеспечения, а во-вторых, концептуальная законодательная неопределенность. С момента принятия КАС Украины и создание системы административных судов происходит надлежащий судебное разбирательство и защиту прав, свобод и интересов граждан в сфере публично-правовых отношений. Однако, и после принятия КАС Украины происходит процесс совершенствования института подсудности административных дел.

Ключевые слова: подсудность, административные дела, административная юстиция, основы административного судопроизводства, компетенция.

Summary. The article comprehensively analyzes the historical and legal aspects in administrative legal proceedings. It is determined that the formation, establishment and further development of the institution of jurisdiction in the domestic administrative legal proceedings, as an integral part of the organization of the judicial branch of government, has a long and complex history. At each stage of the development of administrative legal relations, the expansion of the sphere of legal regulation necessitated a clear definition of the jurisdiction of each judicial link in order to effectively protect the violated rights, freedoms and interests of the subjects of legal relations. We believe that the institution of jurisdiction arose with the advent of the courts.

It is determined that in the history of administrative-procedural law at the beginning of the 20th century, the need arose to create the institution of jurisdiction of administrative cases. With the development of legal relations, there has been an increase in disputes in the field of management (military service cases, industrial and factory conflicts, appeal against decisions and actions of governing bodies, etc.). However, attempts to create an effective system of administrative courts that would resolve these disputes were unsuccessful. Therefore, in the period from the beginning to 80 years of the XX century, should be considered preliminary. After all, the first attempts were made to justify and determine the jurisdiction of administrative cases.

It is noted that Jurisdiction finds its expression in the social and legal need, transformed into specific requirements of a legal nature, to ensure stable favorable conditions for the exercise and protection by citizens of their rights and freedoms, most of which are formalized in the process of interaction of citizens with public authorities. The actual formation of this institution and its full functioning during the independence of Ukraine has been delayed for a long time. The reasons for this were: firstly, the problems of financial and resource support, and secondly, the conceptual legislative uncertainty. Since the adoption of the CAS of Ukraine and the creation of a system of administrative courts, there has been a proper trial and protection of the rights, freedoms and interests of citizens in the field of public law relations. However, after the adoption of the CAS of Ukraine, there is a process of improving the institution of jurisdiction of administrative cases.

Key words: jurisdiction of administrative cases, administrative justice, the principles of administrative justice, competence.

Постановка проблеми. Формування, встановлення та подальший розвиток інституту підсудності у вітчизняному адміністративному судочинстві, як невід'ємної частини організації діяльності судової гілки влади, має довгу та складну історію.

На кожному із етапів розвитку адміністративних правовідносин розширення сфери правового регулювання зумовило необхідність чіткого визначення підсудності кожної судової ланки, з метою ефективного захисту порушених прав, свобод та

інтересів суб'єктів правовідносин. Вважаємо, що інститут підсудності виник разом із появою судів. Адже, як тільки виникла необхідність у захисті спеціально створеним для цього органом — судом, виникло питання про визначення компетенції судів на різних рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти вказаних проблем стали предметом дослідження вітчизняних вчених В. Б. Авер'янова, Р. В. Ватаманюка, В. В. Кафарського, С. В. Ківалова, К. М. Кобилянського, І. Б. Коліушка, В. М. Кравчука, Р. О. Куйбіди, В. К. Матвійчука, А. Ю. Осадчого, О. М. Пасенюка, О. Б. Прокопенка, В. В. Сердюка, В. С. Стефанюка, В. П. Тимощука та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає в аналізі історичних аспектів розвитку підсудності в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Інститут адміністративної підсудності розпочинає свій розвиток з кінця ХІХ ст., коли відбулося встановлення контролю за адміністративною владою через кримінальні та цивільні справи. Зокрема, як зазначає Є. О. Харитонов, громадяни мали право звертатися із скаргами на незаконні дії органів адміністрації до загальних судів, що розглядають кримінальні та цивільні справи, або ж до особливих установ, які створені для розгляду скарг на дії адміністрації [1, с. 24].

Вважаємо, що в історії адміністративно-процесуального права початку ХХ ст., виникла необхідність створення інституту підсудності адміністративних справ. З розвитком правових відносин відбувалося збільшення суперечок у сфері управління (справи щодо військової повинності, промислово-фабричних конфліктів, оскарження рішень та дій органів управління тощо). Однак спроби створення дієвої системи адміністративних судів, які б вирішували вказані спори були безуспішними. Тому, у період від початку до 80 років ХХ ст. потрібно вважати попереднім. Адже, були здійснені перші спроби обґрунтувати та визначити підсудність адміністративних справ.

Необхідним кроком у встановленні права на захист громадян, стало закріплення у ст. 56 Конституції УРСР 1978 р. [8], права громадян оскаржувати дій службових осіб, державних і громадських органів. Скарги повинні бути розглянуті в порядку і в строки, встановлені законом. Дії службових осіб, які вчинені з порушенням закону, з перевищенням повноважень і які ущемляють права громадян, можуть бути у встановленому порядку оскаржені в суді.

Важливим документом, який містив деякі аспекти адміністративної підсудності, потрібно вважати закон УРСР «Про судоустрій Української РСР» від

5 червня 1981 р. [8] Цим Законом, згідно з ч. 1 ст. 25 до повноважень місцевого суду віднесено розгляд справ як судом першої інстанції, а також у зв'язку із нововиявленими обставинами адміністративні та інші справи у передбачених законом випадках, за винятком справ, віднесених законом до підсудності інших судів.

Закріплення порядку реалізації конституційного права на оскарження відбулося лише з прийняттям у 1987 р. Закону СРСР «Про порядок оскарження в суд неправомірних дій службових осіб, які ущемляють права громадян», який практично не застосовувався. Предметом судового оскарження згідно з цим Законом, були дії службових осіб, вчинені з порушенням закону, з перевищенням повноважень, що ущемляють права громадян, внаслідок яких: громадянина незаконно позбавлено можливості повно або частково здійснювати право, надане йому законом чи іншим нормативним актом; незаконне накладання на громадянина якогось обов'язку [15].

Відповідно до Законів СРСР від 30 червня 1987 року «Про порядок оскарження в суд неправомірних дій службових осіб, що ущемляють права громадян» і від 20 жовтня 1987 року «Про внесення змін до Закону СРСР «Про порядок оскарження в суд неправомірних дій службових осіб, що ущемляють права громадян», Указу Президії Верховної Ради СРСР від 7 січня 1988 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів СРСР у зв'язку з Законом СРСР «Про порядок оскарження в суд неправомірних дій службових осіб, що ущемляють права громадян» Президія Верховної Ради Української РСР, доповнила Цивільно процесуальний кодекс УРСР Главою 31-А, в ч. 3 ст. 248-4 передбачивши підсудність скарг на дії службових осіб, зокрема передбачивши, що скарга на дії службової особи подається в районний (міський) народний суд за місцем роботи службової особи, чиї дії оскаржуються [119]. Але, не підлягали судовому оскарженню акти органів державного управління й посадових осіб, які мали нормативний характер.

Закріплення у главі 31-А ЦПК УРСР положень про оскарження дії службових осіб, не створило ефективного перетворення правового поля, в якому змогли б дієво вирішуватися адміністративні справи, з врахуванням всієї специфіки останніх. Така ситуація склалась через те, що ст. 2 старого ЦПК УРСР основним завданням цивільного судочинства передбачала охорону прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави шляхом всебічного розгляду та вирішення справ у відповідності із чинним законодавством.

Дослідники зауважують, що незважаючи на прийняття вищевказаних актів, судовий порядок

оскарження суттєво обмежувався різними законодавчими актами, оскільки діяло загальне правило — не могли бути оскаржені до суду дії органів державного управління й посадових осіб, щодо яких встановлений інший порядок оскарження. Це стало основною причиною того, що судовий механізм захисту використовувався рідко, оскільки найчастіше законодавство передбачало адміністративний порядок оскарження [23, с. 59].

З початком демократичних перетворень, що почали відбуватися в СРСР із середини 80-х років XX ст., поступово змінювалося ставлення до інституту адміністративної судочинства, адже певного розвитку набула ідея запровадження адміністративних судів [4, с. 25–26].

У складному та неоднозначному процесі розвитку радянського законодавства відбувалося посилення судового контролю за правовими актами органів управління, і як вказує М. С. Студенікінова, явно простежується тенденція до розширення підсудності загальним судам управлінських спорів [26, с. 17].

Із прийняттям 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України [3] та Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. [2] розпочався складний процес реформування держави. Важливе місце відводилося проведенню судово-правової реформи для забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Віднесення до підсудності господарських судів вирішення справ публічно-правового характеру відбулося з прийняттям 4 червня 1991 р. Закону УРСР «Про арбітражний суд» та Арбітражного процесуального кодексу України від 6 листопада 1991 р. Цими законодавчими актами встановлювалося, що юридичні та фізичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність, мають право звертатися до арбітражного суду згідно з встановленою для нього підвідомчістю господарських спорів за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. У ЦПК УРСР, на відмінно від АПК України містилися певні процесуальні особливості підсудності та розгляду адміністративно-правових спорів, а у АПК України такі особливості були відсутні.

Після ухвалення Верховною Радою Концепції судово-правової реформи [14] взятий курс на реформування судової системи держави, належне місце в якій відводилося, як адміністративній юстиції. Передбачалося запровадження посад суддів по адміністративних справах в районних (міських) судах, створення судової колегії по адміністративних справах у Верховному Суді України, Верховному Суді Республіки Крим, обласних судах і Київському

міському суді Також у розділі VII Концепції, зазначено, що структурні зміни судової системи проходитимуть поетапно, на основі розвитку і змін функцій існуючих судів з поступовим відокремленням ряду їх підрозділів в самостійні ланки судової системи із спеціальною підсудністю або в додаткові судові інстанції. Тим самим законодавець, заклав основи запровадження адміністративних судів та їх після проголошення незалежності України.

Одним із важливих кроків стало підписання між Верховною Радою України та Президентом України конституційного договору «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 18 червня 1995 р. У цьому документі зазначалися положення, які визначали належне функціонування інституту підсудності: по-перше, що «суди захищають права і законні інтереси громадян, юридичних осіб і держави шляхом здійснення правосуддя» (ч. 1 ст. 37); по-друге, що «Правосуддя в Україні здійснюється у формі судочинства в цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах, а також у формі прийняття рішень з питань відповідності чинному законодавству правових актів посадових осіб, місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. ... Судові рішення не підлягають перегляду інакше як судом і у встановленому законом порядку» (ст. 39); по-третє, що «судовий нагляд за законністю судових рішень загальних і арбітражних судів здійснюється відповідно Верховним Судом України та Вищим арбітражним судом України» (ч. 1 ст. 41) [7].

Принципово важливу роль для подальшого розвитку інституту підсудності адміністративних справ відіграло прийняття Конституції України у 1996 році. Ст. 55 Основного Закону України закріпила право особи на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Таким чином, Конституція України виключає будь-які обмеження у праві на судовий захист.

Законодавець, намагаючись розширити підсудність адміністративних справ 13 травня 1997 прийняв Закон України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України». Цим законом передбачалося, що до підсудності Вищого арбітражного суду України належать справи: 1) у яких однією із сторін є вищий чи центральний орган виконавчої влади, національний Банк України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим або Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради або обласні,

Київська та Севастопольська міські державні адміністрації; 2) матеріали, яких містять державну таємницю. Спори про визнання недійсними актів належали до підсудності арбітражного суду Кримської АРСР, арбітражного суду області та м. Києва.

Наміри відійти від спадщини радянських часів, зумовили ратифікацію парламентом України 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [16]. У ч. 1 ст. 6 Конвенції закріплено право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним та безстороннім судом, встановленим законом. Аналогічне положення закріплено і в ст. 10 Загальної декларації прав людини [5].

У подальшому, на виконання положень Основного Закону, повноцінного запровадження в Україні системи адміністративних судів та процесуального встановлення їх підсудності у 1998 році прийнято Концепцію адміністративної реформи, яка затверджена указом Президента України від 22 липня 1998 р. «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [13]. Даний нормативно-правовий акт передбачав: створення правової бази для повноцінного запровадження в Україні адміністративної юстиції України; поетапне формування Вищого адміністративного суду України, апеляційних та місцевих адміністративних судів; прийняття Адміністративно-процесуального кодексу України.

З кожним роком розширювалася нормативно-правова база діяльності органів судочинства, що створювало умови для встановлення самостійного судового контролю, який би засновувався на специфічному процесуальному праві, розробленому у відповідності із нормами матеріального адміністративного права. Адміністративно-правові норми регламентують процес управління, який тісно пов'язаний з процесуальними нормами. У свою чергу, матеріальне адміністративне право впливало на впровадження адміністративних судів та встановлення підсудності [24].

У посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 р.», серед основних напрямків державної політики у здійсненні судової реформи було передбачено створення органів адміністративної юстиції та необхідність віднесення до їх підсудності спорів, що виникають у сфері державного управління, за зверненнями фізичних та юридичних осіб [12].

Першим реальним кроком на шляху законодавчого визначення адміністративної підсудності, під час «малої» судової реформи, стало прийняття Закону України «Про судоустрій України» [17], який на

законодавчому рівні визначив підґрунтя для створення адміністративної юстиції, а також окреслив підсудність адміністративних судів. У ч. 3 ст. 6 вищевказаного закону закріплено положення, що ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом. Із положень п. 1 ст. 22 даного закону, вбачаємо, що місцевим адміністративним судам підсудні адміністративні справи, пов'язані із правовідносинами у сфері державного управління та місцевого самоврядування. Апеляційні суди розглядають справи в апеляційному порядку відповідно до процесуального закону (п. 1 ч. 1 ст. 26), а також їм підсудні по першій інстанції справи, визначені законом (п. 2 ч. 1 ст. 26). Законом було встановлено «подвійну» касацію, адже Касаційний суд України, а також Вищий адміністративний суд розглядали в касаційному порядку справи, віднесені до його підсудності, а також справи у випадках, визначених процесуальним законом (п. 1 ч. 1 ст. 33, п. 1 ч. 1 ст. 39). Верховний Суд України, як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, розглядає справи у касаційному порядку рішення загальних судів у справах, віднесених до його підсудності процесуальним законом; переглядає в порядку повторної касації усі інші справи, розглянуті судами загальної юрисдикції в касаційному порядку; у випадках, передбачених законом розглядає справи, пов'язані з виключними обставинами.

Законодавча невизначеність та неоднозначність правових норм щодо підсудності справ публічно-правового характеру була підставою для звернення уповноважених суб'єктів із конституційними поданнями до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень Основного Закону України. Так, Суд у рішенні в справі щодо актів про обрання/призначення суддів на посади та звільнення їх з посад, враховуючи вимоги ст. 55 Конституції України, вказує, що вирішення питань, пов'язаних з оскарженням актів Вищої Ради юстиції, може бути предметом розгляду судів загальної юрисдикції у випадках і в порядку, встановлених законом, який також може визначати і підсудність даних справ судам загальної юрисдикції відповідного рівня [21].

Закон України «Про судоустрій України» від 21 червня 2000 р. передбачав створення системи адміністративних судів України. Однак в ГПК України була чинна норма, що підсудність деяких категорій справ публічно-правового характеру господарськими судами України, зокрема: 1) справи у спорах про визнання недійсними актів; 2) справи у спорах, у яких відповідачем є вищий чи центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Ра-

хункова палата, Верховна Рада Автономної Республіки Крим або Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради або обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, а також справи, матеріали яких містять державну таємницю, розглядаються господарським судом міста Києва.

Реальним втілення законодавчих передумов для впровадження адміністративної юстиції та визначення підсудності адміністративних справ, стало прийняття 1 жовтня 2002 року Указу Президента України «Про Апеляційний Суд України, Касаційний Суд України та Вищий адміністративний суд України» [10]. Цим документом утворено Апеляційний, Касаційний та Вищий адміністративний суд України з місцезнаходження у м. Києві. Але рішенням Конституційного Суду України від 11 грудня 2003 року у справі про Касаційний Суд України визнано неконституційним створенням такого суду в системі судів загальної юрисдикції [22].

В умовах проведення адміністративної реформи та реформи адміністративного права в Україні, при врахуванні досвіду діяльності адміністративних судів у Федеративній Республіці Німеччини, Іспанії, Естонії, Польщі на засіданні Верховної Ради України 20 червня 2003 року розглянуто в першому читанні проект Адміністративно-процесуального кодексу України [25].

Указом Президента України від 16 листопада 2004 року [19] визначено систему адміністративних судів України, які складаються з: Вищого адміністративного суду України, семи апеляційних адміністративних судів, а також із місцевих окружних адміністративних судів в усіх 24 областях України, містах Києві та Севастополі. Вищий адміністративний суд України складається з п'яти судових палат. З 1 січня 2005 року в системі адміністративних судів України мали бути утворені місцеві адміністративні суди та апеляційні адміністративні суди.

Прийняття Пленумом Верховного Суду України 23 вересня 2005 Постанови № 9 «Про утворення в Верховному Суді України Судової палати в адміністративних справах» є важливим моментом у формуванні підсудності адміністративних справ. Чисельний склад палати становив сім суддів Верховного Суду України [20].

Історично в Україні склалася ситуація, що при створенні нової державної інституції, до проблемних елементів організації процесу належать питання законодавчого, фінансового та кадрового забезпечення. У період з 2002 до 2006 рр. виникали проблеми щодо визначення підсудності адміністративних справ під час оскарження рішень, дій та бездіяль-

ності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Наприклад, «невизначеність у територіальній підсудності справ, розглянутих судами першої інстанції, до формування Вінницького апеляційного адміністративного округу, однак не переглянутих в апеляційному порядку на момент відкриття ВААС» [6]. Причинами виникнення такої ситуації було, по-перше, не сформованість складу суддів ВАСУ, а по-друге, відсутність діючої системи окружних та апеляційних адміністративних судів.

Основним етапом розвитку інституту підсудності в адміністративному праві України, стало прийняття 06 липня 2005 року Кодексу адміністративного судочинства України, який набрав чинності з 1 вересня 2005 року. На законодавчому рівні відбулося визначено види адміністративної підсудності та їх особливості.

До причин, які обумовили запровадження адміністративної юстиції та детальної регламентації інституту підсудності публічно-правових спорів необхідно віднести: 1) закріплення в Конституції України принципових положень, спрямованих на створення судової системи, яка б відповідала вимогам розбудови правової держави; 2) необхідність проведення національної судової системи у відповідність до європейських стандартів правосуддя; 3) створення механізму спеціалізованого судового захисту прав свобод громадян у сфері здійснення публічної влади; 4) розширення переліку й поліпшення ефективності організаційно-правових гарантій забезпечення прав та свобод громадян; 5) створення дієвого організаційно-правового механізму недопущення порушення законності органами публічної влади шляхом прийняття протиправних рішень, діями або бездіяльністю; 6) розширення й ускладнення суспільних відносин у сфері здійснення публічно-владних повноважень та виникнення різноманітних адміністративних конфліктів; 7) невідповідність цивільно-процесуальної форми правозахисним потребам громадян немайнового характеру у публічно-правовій сфері, і, відповідно, відсутність у судів загальної юрисдикції реальних важелів щодо дієвого та всебічного захисту прав і свобод громадян, які є суб'єктами публічно-правових відносин [9, с. 492–493].

Незважаючи на законодавче закріплення діяльності окружних та апеляційних адміністративних судів, їх реальне функціонування розпочалося дещо пізніше. Законодавець розуміючи фінансові, кадрові та матеріально-технічні проблеми утворення цих судів, у перехідних положеннях КАС України передбачив наступні положення: 1) окружний

адміністративний суд починає свою діяльність після призначення (обрання) до його складу не менше трьох суддів і наявності облаштованого суду. Апеляційний адміністративний суд України починає свою діяльність після призначення (обрання) до його складу не менше семи суддів і наявності облаштованого приміщення, але не пізніше 1 вересня 2006 року; 2) до початку діяльності окружних та апеляційних адміністративних судів України підсудні їм справи вирішуються у першій та апеляційній інстанціях відповідні місцеві та апеляційні загальні суди за правилами КАС України; 3) до початку діяльності окружних та апеляційних адміністративних судів адміністративні справи підвідомчі господарським судам відповідно до Господарського процесуального кодексу, вирішують у першій та апеляційній інстанціях відповідні місцеві та апеляційні господарські суди за правилами Кодексу адміністративного судочинства України. Касаційний перегляд справ здійснює Вищий адміністративний суд України за правилами КАС України [11].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підсудність знаходить свій вираз у трансформованій в конкретні вимоги правового характеру соціально-правовій необхідності забезпечення стабільних сприятливих умов реалізації і захисту громадянами своїх прав і свобод, більшість з яких формалізуються в процесі взаємодії громадян з органами публічного управління. Фактичне становлення даного інституту та повноцінне функціонування за часів незалежності України тривалий час зводилося. Причинами цього слугували: по-перше, проблеми фінансово-ресурсного забезпечення, а по-друге, концептуальна законодавча невизначеність. З моменту прийняття КАС України та утворення системи адміністративних судів відбувається належний судовий розгляд та захист права, свобод та інтересів громадян у сфері публічно-правових відносин. Проте, і після прийняття КАС України відбувається процес вдосконалення інституту підсудності адміністративних справ.

Література

1. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року № 1427-XII: Постанова Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990р. К.: Україна, 1990 Ст. 3.
4. Дурнев В. Нужен административный суд // Советская юстиция. 1988. № 6. С. 25–26.
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 89.
6. Інтерв'ю голови Вінницького апеляційного адміністративного суду Віталія Кузьмишина // Закон і бізнес. № 45. 5–11 листопада 2011.
7. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. 1995. № 18. Ст. 133.
8. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 20 квітня 1978 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. 1978 р. № 18. Ст. 268.
9. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно правове забезпечення реалізації та захисту / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2007. 587 с.
10. Про Апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України: Указ Президента України від 01 жовтня 2002 р. // Офіційний вісник України. 2002. № 40. Ст. 29
11. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України: Закон України від 6 жовтня 2005 р. // Офіційний вісник України. 2005. № 44. Ст. 14.
12. Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2000 році: Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0002100-01&p=1325194884856952>
13. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 р. // Офіційний вісник України. 1999. № 21. Ст. 32.
14. Про концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної ради України від 28 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 30. Ст. 426.

15. Про порядок оскарження в суд неправомірних дій службових осіб, які ущемляють права громадян: Закон СРСР від 1987 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. 1987. № 26. Ст. 388.
16. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263.
17. Про судоустрій в Україні: Закон України від 07 лютого 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 27. Ст. 180.
18. Про судоустрій Української РСР: Закон Української РСР від 5 червня 1981 р. // Відомості Верховної Ради. 1981. № 24. Ст. 357.
19. Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі та кількісного складу суддів: Указ Президента України від 16 листопада 2004 р. // Урядовий кур'єр від 24.11.2004. № 224.
20. Про утворення у Верховному Суді України Судової палати в адміністративних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.09.2005 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0009700-05>
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України (справа щодо актів про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад) від 27 березня 2002 р. // Вісник Конституційного Суду України. 2002. № 2. С. 23–28.
22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини другої статті 18, статей 32, 33, 34, 35, 36, 37, підпункту 5 пункту 3 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій України» (справа про Касаційний суд України) від 11 грудня 2003 р. Офіційний вісник України. 2003. № 51. Т. 1. Ст. 280.
23. Свида О. Г., Свида Л. І. Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку: монографія / О. Г. Свида, Л. І. Свида. Одеса: Фенікс, 2011. 208 с.
24. Старилев Ю. Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы. / Старилев Ю. Н. М.: НОРМА, 2001. 304 с.
25. Стенограма пленарного засідання третьої сесії Верховної Ради України четвертого скликання № 64 від 20 червня 2003 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk14/3session/STENOGR/20060303_64.htm
26. Студеникина М. С. Административная юстиция нуждается в четком правовом регулировании // Журнал российского права. 1997. № 6. С. 16–18.

References

1. Administrativne pravo Ukraini. Akademichnij kurs: Pidruch.: U dvoh tomah: Tom 1. Zagalna chastina / Red. kolegiya: V. B. Aver'yanov (golova). K.: Vidavnistvo «Yuridichna dumka», 2004. 584 s.
2. Akt progoloshennya nezalezhnosti Ukraini vid 24 serpnia 1991 roku № 1427-XII: Postanova Verhovnoyi Radi Ukrainiskoyi RSR // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini. 1991. № 38. St. 502.
3. Deklaraciya pro derzhavnij suverenitet Ukraini, prijnyata Verhovnoyu Radoyu Ukrainiskoyi RSR 16 lipnya 1990r. K.: Ukraina, 1990 St. 3.
4. Durnev V. Nuzhen administrativnyj sud // Sovetskaya yusticiya. 1988. № 6. S. 25–26.
5. Zagalna deklaraciya prav lyudini vid 10 grudnya 1948 roku // Oficijnij visnik Ukraini. 2008. № 93. St. 89.
6. Interv'yu golovi Vinnickogo apelyacijnogo administrativnogo sudu Vitaliya Kuzmishina // Zakon i biznes. № 45. 5–11 listopada 2011.
7. Konstitucijnij Dogovir mizh Verhovnoyu Radoyu Ukraini ta Prezidentom Ukraini pro osnovni zasady organizaciyi ta funkcionuvannya derzhavnoyi vladi i miscevoogo samovvryaduvannya v Ukraini na period do prijnyattya novoyi Konstituciyi Ukraini vid 08 chervnya 1995 r. // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini. 1995. № 18. St. 133.
8. Konstituciya (Osnovnij Zakon) Ukrainiskoyi Radyanskoyi Socialistichnoyi Respubliki vid 20 kvitnya 1978 r. // Vidomosti Verhovnoyi Radi URSR. 1978 r. № 18. Ct. 268.
9. Prava gromadyan u sferi vikonavchoyi vladi: administrativno pravove zabezpechennya realizaciyi ta zahistu / za zag. red. V. B. Aver'yanova. K: NVP «Vidavnistvo «Naukova dumka» NAN Ukraini», 2007. 587 s.
10. Pro Apelyacijnij sud Ukraini, Kasacijnij sud Ukraini ta Vishij administrativnij sud Ukraini: Ukaz Prezidenta Ukraini vid 01 zhovtnya 2002 r. // Oficijnij visnik Ukraini. 2002. № 40. St. 29
11. Pro vnesennya zmin do Kodeksu administrativnogo sudochinstva Ukraini: Zakon Ukraini vid 6 zhovtnya 2005 r. // Oficijnij visnik Ukraini. 2005. № 44. St. 14.

12. Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovishe Ukraini u 2000 roci: Poslannya Prezidenta Ukraini do Verhovnoyi Radi Ukraini. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0002100-01&p=1325194884856952>
13. Pro zahodi shodo vprovadzhennya Koncepciyi administrativnoyi reformi v Ukraini: Ukaz Prezidenta Ukraini vid 22 lipnya 1998 r. // Oficijnij visnik Ukraini. 1999. № 21. St. 32.
14. Pro koncepciyu sudovo-pravovoyi reformi v Ukraini: Postanova Verhovnoyi radi Ukraini vid 28 kvitnya 1992 r. // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini. 1992. № 30. Ct. 426.
15. Pro poryadok oskarzhennya v sud nepravomirnih dij sluzhbovih osib, yaki ushemlyayut prava gromadyan: Zakon SRSR vid 1987 r. // Vidomosti Verhovnoyi Radi SRSR. 1987. № 26. St. 388.
16. Pro ratifikaciyu Konvenciyi pro zahist prav lyudini i osnovopolozhnyh svobod 1950 roku, Pershogo protokolu ta protokoliv № 2, 4, 7 ta 11 do Konvenciyi: Zakon Ukraini vid 17 lipnya 1997 r. // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini. 1997. № 40. St. 263.
17. Pro sudoustrij v Ukraini: Zakon Ukraini vid 07 lyutogo 2002 r. // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini. 2002. № 27. Ct. 180.
18. Pro sudoustrij Ukrayinskoyi RSR: Zakon Ukrayinskoyi RSR vid 5 chervnya 1981 r. // Vidomosti Verhovnoyi Radi. 1981. № 24. St. 357.
19. Pro utvorennnya miscevih ta apelyacijnih administrativnih sudiv, zatverdzhennya yih merezhi ta kil'kisnogo skladu suddiv: Ukaz Prezidenta Ukraini vid 16 listopada 2004 r. // Uryadovij kur'yer vid 24.11.2004. № 224.
20. Pro utvorennnya u Verhovnomu Sudi Ukraini Sudovoyi palati v administrativnih spravah: Postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukraini vid 23.09.2005 r. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0009700-05>
21. Rishennya Konstitucijnogo Sudu Ukraini u spravi za konstitucijnim podannyam Vishoyi radi yusticiyi shodo oficijnogo tlumachennya polozhen abzaciv drugogo, tretogo punktu 1 chastini pershoyi statti 150 Konstituciyi Ukraini (sprava shodo aktiv pro obrannya/priznachennya suddiv na posadi ta pro zvihnennya yih z posad) vid 27 bereznja 2002 r. // Visnik Konstitucijnogo Sudu Ukraini. 2002. № 2. S. 23–28.
22. Rishennya Konstitucijnogo Sudu Ukraini u spravi za konstitucijnim podannyam 62 narodnih deputativ Ukraini shodo vidpovidnosti Konstituciyi Ukraini (konstitucijnosti) punktu 3 chastini drugoyi statti 18, statej 32, 33, 34, 35, 36, 37, pidpunktu 5 punktu 3 rozdil VII «Prikincevi ta perehidni polozhennja» Zakonu Ukraini «Pro sudoustrij Ukraini» (sprava pro Kasacijnij sud Ukraini) vid 11 grudnja 2003 r. Oficijnij visnik Ukraini. 2003. № 51. T. 1. St. 280.
23. Svida O.G., Svida L.I. Administrativni sudi v Ukraini: stanovlennja ta perspektivi rozvitku: monografiya / O.G. Svida, L.I. Svida. Odesa: Feniks, 2011. 208 s.
24. Starilov Yu. N. Administrativnaya yusticiya. Teoriya, istoriya, perspektivy. / Starilov Yu. N. M.: NORMA, 2001. 304 s.
25. Stenograma plenarnogo zasidannja tretoyi sesiyi Verhovnoyi Radi Ukraini chetvertogo sklikannja № 64 vid 20 chervnja 2003 r. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/3session/STENOGR/20060303_64.htm
26. Studenikina M.S. Administrativnaya yusticiya nuzhdaetsya v chetkom pravovom regulirovanii // Zhurnal rossijskogo prava. 1997. № 6. S. 16–18.

УДК 343.131

Коваль Алла Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права і процесу
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Коваль Алла Анатольевна

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры конституционного и административного права и процесса
Черноморский национальный университет имени Петра Могили

Koval Alla

Candidate of Juridical Sciences, Assistant Professor,
Associate Professor of the Department of
Constitutional and Administrative Law
Petro Mohyla Black Sea State University

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-5-5119

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА
ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ПРИ ПРОВЕДЕНИИ НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ

THE DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF THE PROVISION OF HUMAN RIGHTS IN CONDUCTING OF THE SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS

Анотація. У статті розглядаються напрямки удосконалення механізму забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. Визначено, що першим важливим напрямком удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні даних дій має стати розвиток теорії та науки кримінального процесуального права. Визначено, що будь-яка діяльність, в тому числі і кримінальна процесуальна, може розвиватися тільки за допомогою науки і її досліджень. Наука кримінального процесу є однією з галузевих юридичних наук, яка виявляється як пізнання кримінальної процесуальної процедури та виробляє теоретичну і методологічну основу кримінальної процесуальної діяльності, правового і законодавчого її врегулювання.

Другим важливим напрямком удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД має стати завершення судово-правової реформи, яка розпочалася ще у 1992 році із прийняттям Верховною Радою України Постанови «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні». Основною метою Концепції стала реалізація демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою практикою і наукою, а також гарантування права громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом. Конституційно-правова реформа правосуддя направлена на вирішення ряду питань, що сприятиме як гармонізації законодавства, так і удосконаленню механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД. До цих питань належать: запровадження професійної адвокатури в судах, істотна зміна принципів правосуддя, вимог до суддів, процедура призначення та звільнення суддів з посади, гарантії правового статусу суддів, питання суддівської недоторканості, переатестації суддів та їх кваліфікаційного оцінювання, створення Вищого антикорупційного суду.

Наступним важливим напрямком удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД, є запровадження практики Європейського Суду з прав людини. Зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: права людини, негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальна процесуальна наука, механізм забезпечення прав.

Аннотация. В статье рассматриваются направления совершенствования механизма обеспечения прав человека при осуществлении негласных следственных (розыскных) действий. Определено, что первым важным направлением совершенствования механизма в сфере обеспечения прав человека при проведении данных действий должно стать развитие теории уголовного процессуального права. Определено, что любая деятельность, в том числе и уголовная процессуальная может развиваться только с помощью науки и ее исследований. Наука уголовного процесса является одной из отраслевых юридических наук и создает теоретическую и методологическую основу уголовного процессуальной деятельности, правового и законодательного ее урегулирования.

Вторым важным направлением совершенствования механизма обеспечения прав человека при проведении НСРД должно стать завершение судебно-правовой реформы, которая началась еще в 1992 году с принятием Верховной Радой Украины Постановления «О Концепции судебно-правовой реформы в Украине». Основной целью Концепции стала реализация демократических идей правосудия, выработанных мировой практикой и наукой, а также обеспечения права гражданина на рассмотрение его дела компетентным, независимым и беспристрастным судом. Конституционно-правовая реформа правосудия направлена на решение ряда вопросов, что будет способствовать как гармонизации законодательства, так и совершенствованию механизма обеспечения прав человека при проведении НСРД. К этим вопросам относятся: введение профессиональной адвокатуры в судах, существенное изменение принципов правосудия, требований к судьям, процедура назначения и увольнения судей с должности, гарантии правового статуса судей, вопросы судейской неприкосновенности, переаттестации судей и их квалификационного оценивания, создание Высшего антикоррупционного суда.

Следующим важным направлением совершенствования механизма обеспечения прав человека при проведении НСРД, является введение практики Европейского Суда по правам человека. Сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: права человека, негласные следственные (розыскные) действия, уголовная процессуальная наука, механизм обеспечения прав.

Summary. In the article the directions of the improving of the mechanism of the ensuring of human rights in the conducting of the secret investigative (search) actions are considered. It has been determined that the first important direction of improvement of the mechanism in the field of ensuring human rights in conducting of these actions should become the development of the theory and science of criminal procedural law.

It is determined that any activity, including criminal procedural, can develop only through the using of science and its research. The science of the criminal process is one of the branch legal sciences, which manifests itself as a knowledge of the criminal procedural procedure and produces the theoretical and methodological basis of criminal procedural activity, legal and legislative regulation of it.

The second important direction in improving of the mechanism of the ensuring of human rights during the SISA should be the completion of legal and judicial reform, which began in 1992 with the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine of the Resolution «About the Concept of Judicial and Legal Reform in Ukraine». The main purpose of the Concept was the realization of democratic ideas of justice, developed by world practice and science, as well as guaranteeing the right of a citizen to review his case by a competent, independent and impartial court. The constitutional and legal reform of justice aims at solving a number of issues that will promote both the harmonization of legislation and the improvement of the mechanism of the ensuring human rights during the conduct of the SISA.

These issues include: introduction of professional advocacy in the courts, a substantial change of the principles of justice, requirements for judges, the procedure for appointing and dismissing judges from office, guarantees for the legal status of judges, the issue of judicial immunity, re-certification of judges and their qualification assessment, and the creation of the Supreme Anticorruption Court.

Another important direction of the improving of the mechanism of human rights in conducting of the SISA is the introduction of the practice of the European Court of Human Rights. The appropriate conclusions are made.

Key words: human rights, secret investigative (investigative) actions, criminal procedural science, mechanism of ensuring rights.

Постановка проблеми. Утвердження прав людини є головним обов'язком держави. Це стосується усіх, без винятку галузей суспільних відносин, особливо кримінальних процесуальних. Забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій (далі — НСРД) залежить від ефективності кримінальних процесуальних норм, що регламентують правовий порядок їх провадження, дієвості законотворчої роботи, злагодженого функціонування судових та правоохоронних органів. Проте, як свідчать соціологічні дослідження, у кожній із окреслених сфер, існують певні проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам провадження негласних слідчих (розшукових) дій тією чи іншою мірою торкалися О. В. Капліна [1.], М. А. Погорецький [2], Д. Б. Сергєєва [3], О. Ю. Татаров [4] та ін. Проте напрямки удосконалення механізму забезпечення прав людини під час провадження НСРД залишаються не дослідженими, що й обумовлює актуальність та своєчасність даної наукової роботи.

Мета статті. У даній статті будуть сформульовані пропозиції щодо удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні НСРД.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до вищезазначеного першим важливим напрямком удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні НСРД має стати *розвиток теорії та науки кримінального процесуального права*.

Як відомо, наука є рушійною силою (двигуном) прогресу. Будь-яка діяльність, в тому числі і кримінальна процесуальна, може розвиватися тільки за допомогою науки і її досліджень. Слід погодитись із М. В. Костицьким, який справедливо зауважує, що «наука кримінального процесу є однією з галузевих юридичних наук, яка виявляється як пізнання кримінальної процесуальної процедури та виробляє теоретичну і методологічну основу кримінальної процесуальної діяльності, правового і законодавчого її врегулювання» [1, с. 31].

В той же час, слід зауважити, що наука кримінального процесуального права є інтернаціональною. Так, очевидно, що в різних країнах засади кримінального судочинства відрізняються, а процес формування науки відбувається по-своєму. Однак, не дивлячись на це, основні важливі інститути досить часто мають подібний зміст. Не є виключенням і інститут негласного отримання доказів при розслідуванні злочинів. Ось чому досягнення юридичної думки і кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн, окремі аспекти процесуальної форми проведення НСРД в інших країнах повинні досліджуватися і за необхідності імплементуватися

у законодавство України, так само як і допущені там прорахунки і недоліки.

Законодавець розробляючи законодавство у сфері проведення НСРД або удосконалюючи його повинен враховувати ті здобутки і позитивні наробки теорії і науки кримінального процесу, які так би мовити пройшло випробування часом. Таким чином, теорія кримінального процесуального права повинна досліджувати не лише історію інституту негласних засобів отримання доказів при розслідуванні злочинів, але й техніки формування норм кримінально-процесуального права, яка є певним віддзеркаленням суспільно-політичного, правового, економічного та культурного розвитку нашої держави.

Враховуючи вищевикладене, ми вважаємо, що головним (вихідним) напрямком гармонізації законодавства та удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні НСРД є *інтенсивний розвиток вітчизняної теорії кримінального процесу в аспекті забезпечення прав людини при проведенні НСРД*, який здатний забезпечити вагому результативність реалізації зазначених прав.

Другим важливим напрямком удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД, на наш погляд, має стати *завершення судово-правової реформи*, яка розпочалася ще у 1992 році із прийняттям ВРУ Постанови «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні». Основною метою Концепції стала реалізація демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою практикою і наукою, а також гарантування право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом. В свою чергу, Концепція визначила основні принципи судово-правової реформи, серед яких слід відзначити: створення такого судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист, рівність громадян перед законом, створило б умови для дійсної змагальності і реалізації презумпції невинності; встановлення судового контролю за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень слідчих органів, які обмежують права громадян; перевірка законності і обґрунтованості судових рішень в апеляційному і касаційному порядку та за нововиявленими обставинами [2]. В подальшому зазначені цілі та принципи були розвинуті у Стратегії реформування судоустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженій у 2015 році Указом Президента України [3].

У зв'язку із прийняттям зазначеної Стратегії, як вже зазначалося раніше, 30 вересня 2016 року вступили в силу зміни до Конституції України (в частині

правосуддя) і новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [4]. Зазначені Закони України значно змінили концепцію правосуддя, конституційно-правовий статус суддів та незалежність судової влади в Україні.

Таким чином, конституційно-правова реформа правосуддя направлена на вирішення ряду питань, що сприятиме як гармонізації законодавства, так і удосконаленню механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД.

Також наступним важливим напрямком удосконалення механізму забезпечення прав людини при проведенні НСРД, на наш погляд, має стати запровадження практики Європейського Суду з прав людини. Зазначена практика заснована на принципі забезпечення загальних засад судочинства при судовому розгляді, а також дотриманні вимог міжнародно-правових актів у сфері захисту прав людини, зокрема:

- 1) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка містить наступні корисні в аспекті нашого дослідження положення:
 - 1) заборона органів державної влади втручатись у здійснення права на повагу до приватного і сімейного життя, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб; 2) заборона зловживання правами, тобто жодне з положень Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатись будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції; 3) визначення меж застосування обмежень прав (обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені [5];
- 2) Рекомендації Рес (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», що закріплює повагу до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції, правове підґрунтя втручання до нього, неприпустимість будь-якого свавільного втручання до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції. В Рекомендації засте-

режено, що будь-яке втручання в приватне життя завжди має розглядатися як винятковий захід, який навіть у тих випадках, коли він виправданий, не повинен виходити за межі абсолютної необхідності [6];

- 3) Декларації про поліцію, що була прийнята в 1979 році Парламентською Асамблеєю Ради Європи, відповідно до якої законодавство повинно передбачати юридичні гарантії і відшкодування шкоди, нанесеної в результаті дій поліції [7].
- 4) Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб 1996 року, відповідно до якого державні посадові особи не використовують своє офіційне становище для невинновданого здобування особистої користі або особистої та фінансової користі для своїх сімей. Вони не беруть участі ні в яких угодах, не займають ніякого становища, не виконують ніяких функцій і не мають ніяких фінансових, комерційних або інших аналогічних інтересів, які несумісні з їх посадою, функціями, обов'язками або їх виконанням [8].

Слід також зазначити, що відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, а також, що Рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною. Однак, мусимо констатувати, що сьогодні в нашій державі склалася така ситуація, що рішення Європейського суду з прав людини майже не виконуються, що аж ніяк не сприяє забезпеченню та утвердженню прав людини в Україні. Одним із рішень цієї нагальної проблеми може стати запропоноване у резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 22 січня 2013 року створення національного органу, що буде відповідальний за виконання рішень Європейського суду з прав людини, активна участь парламенту у реалізації цих рішень і, зокрема, у виявленні структурних недоліків», а також посилення урядом тиску і прийняття більш жорстких заходів у випадку зволікань і безперервного недотримання постанов суду.

Висновок. Таким чином, шляхи удосконалення механізму у сфері забезпечення прав людини при проведенні НСРД залишаються відкритим питанням. Запропоновані нами напрямки та нововведення стануть гарантією дотримання законності не лише при провадженні НСРД та забезпечення прав осіб, відносно яких такі НСРД проводилися, а й під час усього кримінального провадження та судочинства в цілому.

Література

1. Костицький М. В. Про науку кримінального процесу, кримінальне процесуальне право і законодавство (філософський погляд). Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 31–37.
2. Постанова ВРУ «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» від 28.04.1992 № 2296-XII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12> (дата звернення 29.03.2019).
3. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення 01.05.2019).
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 29.03.2019).
5. Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 04.11.1950 База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 29.03.2019).
6. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики». URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення 01.05.2019).
7. Резолюція № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» від 08.05.1979 № 994_803. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4775&id_book=0&id_parent=0&id_vid_res=17 (дата звернення 01.05.2019).
8. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23.07.1996 № 995_788 База даних Законодавство України / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788 (дата звернення 01.05.2019).

References

1. Kostycjkyj M. V. Pro nauku kryminalnogho procesu, kryminaljne procesualjne pravo i zakonodavstvo (filosofsjkyj poghljad). Jurydychnyj chasopys Nacionaljnoji akademiji vnutrishnykh sprav. 2013. # 1. S. 31–37.
2. Postanova VRU «Pro Konceptiju sudovo-pravovoji reformy v Ukraini» vid 28.04.1992 # 2296-KhII. Baza danykh Zakonodavstvo Ukrainy / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12> (data zvernennja 29.03.2019).
3. Pro Strateghiju reformuvannja sudoustroju, sudochynstva i sumizhnykh pravovykh instytutiv na 2015–2020 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 20.05.2015 # 276/2015. Baza danykh Zakonodavstvo Ukrainy / VR Ukrainy. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (data zvernennja 01.05.2019).
4. Pro sudoustrij i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 # 1402-VIII. Baza danykh Zakonodavstvo Ukrainy / VR Ukrainy. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (data zvernennja: 29.03.2019).
5. Konvencija pro zakhyst prav i osnovopozlozhnykh svobod vid 04.11.1950 Baza danykh Zakonodavstvo Ukrainy / VR Ukrainy. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (data zvernennja: 29.03.2019).
6. Rekomendacija Rec (2001) 10 Komitetu Ministriv derzhavam-uchasnyjam Rady Jevropy «Pro Jevropejsjkyj kodeks policejsjkoji etyky». URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (data zvernennja 01.05.2019).
7. Rezoljucija # 690 (1979) Parlamentsjkoji asambleji Rady Jevropy «Deklaracija pro policiju» vid 08.05.1979 # 994_803. Baza danykh Zakonodavstvo Ukrainy / VR Ukrainy. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4775&id_book=0&id_parent=0&id_vid_res=17 (data zvernennja 01.05.2019).
8. Mizhnarodnyj kodeks povedinky derzhavnykh posadovykh osib vid 23.07.1996 # 995_788 Baza danykh Zakonodavstvo Ukrainy / VR Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788 (data zvernennja 01.05.2019).

Костюкевич Денис Викторович

ад'юнкт научно-педагогического факультета

Учреждение образования

«Академия Министерства внутренних дел Республики Беларусь»

Kostyukevich Denis

Adjunct of the Faculty of Science and Education

Educational Institution

“Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus”

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-5-5164

ФОРМЫ И ВИДЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЛЕДОВАТЕЛЯ С ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

FORMS AND TYPES OF INTERACTION OF THE INVESTIGATOR WITH CRIMINAL DIVISIONS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMES

Аннотация. В статье рассматриваются основные подходы к определению форм взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска органов внутренних дел разработанные в гуманитарных науках и криминалистике. Приводятся мнения ученых-правоведов касаясь форм и видов взаимодействия следователя и подразделений уголовного розыска органов внутренних дел, и на основании научного обобщения вышеуказанных мнений, проводится разграничение и дается определение терминов «форма» и «вид», с целью упорядочения различных способов взаимодействия в стройную и логичную систему, где форма взаимодействия – первичный элемент классификационного процесса, а вид взаимодействия – последующий. На основе дальнейшего теоретического анализа проводится разделение форм взаимодействия, в основу которого закладывается критерий правового регулирования. Таким образом, в зависимости от закрепления в уголовно-процессуальном законодательстве, формы взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска подразделяется на процессуальную и непроцессуальную (организационно-тактическую). Анализируются подходы различных ученых касаясь классификации взаимодействия: в зависимости от времени осуществления взаимодействия; в зависимости от ведомственной принадлежности; в зависимости от этапа расследования. В дальнейшем определяется, что представляет собой процессуальная форма взаимодействия, выделяются ее существенные черты и на основании анализа уголовно-процессуального законодательства называются основные виды процессуальной формы взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска. Аналогичным образом определяется сущность непроцессуальной (организационно-тактической) формы взаимодействия, указываются ее существенные черты, и определяются основные виды указанной формы взаимодействия. Приводится собственная классификация выделенных видов взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска органов внутренних дел.

Ключевые слова: взаимодействие, следователь, подразделения уголовного розыска органов внутренних дел; форма, вид, расследование, поручение, содействие, согласованность.

Summary. The article discusses the main approaches to determining the forms of interaction between the investigator and the criminal investigation units of the internal Affairs bodies developed in the Humanities and criminology. Opinions of legal scholars with regards to the forms and types of interaction between the investigator and the criminal investigation units of internal Affairs bodies, and on the basis of scientific generalization of the above opinions, a distinction and a definition of the terms “form” and “species” with the aim to organize the various ways of interacting in a coherent and logical system, where the form of interaction is the primary element of the classification process, and the form of interaction – follow-up. On the basis of further theoretical analysis, the division of forms of interaction is carried out, which is based on the criterion of legal regulation.

Thus, depending on the consolidation in the criminal procedure legislation, the form of interaction of the investigator with the criminal investigation units is divided into procedural and non-procedural (organizational and tactical). There are analyzed the approaches of various scholars with regards to the classification of interaction: depending on the time of interaction; depending on departmental affiliation; depending on the stage of the investigation. Further defines what constitutes a procedural form of interaction, are its essential features and on the basis of the analysis of criminal procedural law are called principal procedural forms of interaction of the investigator with the criminal investigation units of the. Similarly, the essence of non-procedural (organizational and tactical) forms of interaction is determined, its essential features are specified, and the main types of this form of interaction are determined. Own classification of the allocated types of interaction of the investigator with divisions of criminal investigation of law-enforcement bodies is resulted.

Key words: interaction, investigator, criminal investigation units of internal Affairs bodies; form, type, investigation, assignment, assistance, coordination.

Постановка проблемы. Научное исследование проблемы взаимодействия следователя с оперативными подразделениями органов внутренних дел является закономерным этапом в процессе реформирования белорусской правоохранительной системы, началом которого стало выделения следственных аппаратов из системы органов прокуратуры, подразделений предварительного расследования из системы органов внутренних дел и системы органов финансовых расследований Комитета государственного контроля и образования отдельной правоохранительной структуры — Следственного комитета Республики Беларусь [19]. В связи этим остро встал вопрос о поиске новых форм и видов взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска органов внутренних дел Республики Беларусь.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема взаимодействия следователей и оперативных подразделения органов внутренних дел не является новой и постоянно находится в центре внимания как белорусских ученых (Н. И. Порубов [26], Н. Н. Гапанович и И. И. Мартинович [7], А. В. Дулов [11], В. М. Логвин [16] и др.), так и многих зарубежных ученых (А. Р. Ратинов [27], Л. Я. Драпкин [10], А. Н. Балашов [3], Н. А. Аменицкая [2], Т. А. Паутова [25], А. А. Патык [24], И. В. Озерский [20] и др.), труды которых, посвящены разработке общих вопросов взаимодействия следователей с оперативными подразделениями органов внутренних дел.

Формулировка целей статьи. Цель настоящей статьи заключается в определении форм и видов взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска органов внутренних дел Республики Беларусь, выявлении их существенных признаков и классификации.

Изложение основного материала. Раскрытие и расследование преступлений во многом зависит от грамотной организации процесса расследования предполагающего в зависимости от складывающейся следственной ситуации комплексное использование

всех сил и средств, имеющихся в распоряжении, как у следователя, так и у сотрудников подразделений уголовного розыска органов внутренних дел.

В научной и учебной литературе по криминалистике, уголовному процессу и теории оперативно-розыскной деятельности при рассмотрении вопросов взаимодействия субъектов доказывания, а именно следователя с оперативными подразделениями органов внутренних дел, обязательно встречается термин «форма взаимодействия», который каждый из авторов определяет по своему.

Однако прежде чем, перейти к рассмотрению мнения отдельных ученых касаясь термина «формы взаимодействия» следует определиться, что означает термин «форма» в общеправовом смысле. «Форма» представляет собой свойства и отношения определенных процессов, явлений, одинаковые (изоморфные) для них и не связанные однозначно с другими свойствами и отношениями этих предметов, процессов явлений. Форма всегда фиксирует в предметах нечто общее, инвариантное и поэтому ее нахождение и описание является одной из главных задач науки [15, с. 283]. Таким образом, установление содержания такого явления как взаимодействие следователя с оперативными подразделениями органов внутренних дел невозможно без описания его основных форм, и их содержательных признаков позволяющих обособить данный вид деятельности от иных видов человеческой активности.

Так, С. В. Бородин при определении формы взаимодействия следователя с оперативным работником рассматривал ее как способ с помощью которого взаимодействующие субъекты контактируют свою деятельность с целью решения стоящих перед ними задач [5, с. 24]. А. Н. Балашов рассматривал формы взаимодействия как «способы связи следователей и органов дознания при расследовании преступлений» [3, с. 30] И. Ф. Герасимов в общем, под формой взаимодействия следователей с оперативными подразделениями понимал избираемый порядок связи

между органами следствия и дознания, способы ее установления и поддержания, которые обеспечивают согласованность деятельности и оптимальное сочетание присущих каждому из этих органов полномочий, методов и средств работы [9, с. 132].

По мнению Р. С. Белкина само взаимодействие субъектов доказывания (к которым относил следователя и оперативного сотрудника) уже является формой организации расследования, среди которых выделяется наиболее продуктивная форму расследования как следственно-оперативная группа. [4, с. 25].

В разное время в криминалистической литературе поднимался вопрос о видах и формах взаимодействия следователя и оперативного работника. В то же время, анализ научных источников показал, что большинство ученых различают взаимодействие лишь по формам (Герасимов И. Ф. [9, с. 132], Гуткин И. М. [22, с. 73], Якубович Н. А. [29, с. 48]), другие ученые рассматривают формы и виды взаимодействия как синонимы (Эксархопуло А. А. [28, с. 174]), третьи рассматривают только виды взаимодействия (Шурухнов Н. Г. [6, с. 437]), пятые (Козлов Ю. М. [12, с. 60] Кривенко А. И. [13, с. 35–36]) рассматривают виды взаимодействия как первичный элемент классификационного процесса, а формы взаимодействия, считают производными от вида, мотивируя это тем, что любая классификация предполагает установление видовых различий, а уже потом разделение на формы.

Однако на наш взгляд такие два термина как «формы» и «виды» взаимодействия подлежат разграничению, с целью более точного определения данных понятий и исключения их бессистемного использования. Представляется, что «форма» взаимодействия является более широким понятием составляющим часть объема понятия «вид».

Под формами взаимодействия следует понимать совокупность способов взаимной согласованной деятельности следователя с подразделениями уголовного розыска, объединенных по общему признаку. Вид взаимодействия — это конкретный способ совместной согласованной деятельности следователя с сотрудником оперативного подразделения.

Одним из основных признаков, признаваемым большинством ученых и позволяющим разделить взаимодействия на две большие группы (формы), являются особенности правового регулирования. В зависимости от закрепления способов взаимодействия в уголовно-процессуальном законодательстве их разделяют на две группы (формы) процессуальное и непроцессуальное [1, с. 508], процессуальные и организационные (Гапанович Н. Н. и И. И. Мартинович [7, с. 31,] В. В. Нечаев, [18, с. 28]), правовые и организационные (Аверьянова Т. В. [14, с. 11–12]),

процессуальные и организационно-тактические (Пархоменко В. И. [23, с. 49]).

А. Н. Балашов в качестве разграничения форм взаимодействия берет характер выполняемых действий участниками взаимодействия, если оба субъекта выполняют действия регламентированные УПК, то взаимодействие является процессуальным, если один из субъектов не выполняет процессуальные действия, то такую форму следует отнести к непроцессуальной [3, с. 31]. Однако такой подход на наш взгляд является не совсем верным, поскольку уголовно-процессуальное законодательство, называя отдельные виды взаимодействия, изначально предполагает, что деятельность одного из субъектов будет непроцессуальной (например, поручение следователя о проведении оперативно-розыскных мероприятий).

По мнению Е. Л. Гаркуши разделение форм взаимодействия на две большие группы обусловлено тем, что нарушение процессуальной формы взаимодействия отрицательным образом скажется на соблюдении законности при проведении предварительного следствия, в то же время отступления от организационной формы взаимодействия, хотя и может причинить ущерб расследованию, однако не повлечет за собой каких-либо отрицательных последствий процессуального характера, а также в зависимости от формы взаимодействия отличается и компетенция субъектов взаимодействия [8, с. 22–23].

Помимо разделения взаимодействия на процессуальное и непроцессуальное, среди ученых криминалистов имеются и другие подходы, так Балашов А. Н. [3, с. 13], Матусовский Г. А. и Суценко В. Н. [17, с. 56] предлагают классифицировать взаимодействия в зависимости от времени в течении которого оно осуществляется:

а) единовременное, заключающееся в оказании следователю со стороны сотрудников оперативных подразделений единовременной помощи при проведении следственных действий;

б) периодическое взаимодействие, заключающееся в неоднократном оказании следователю содействия в проведении следственных и иных процессуальных действий, иной помощи и исполнении поручений;

в) постоянное взаимодействие заключается в осуществлении совместно со следователем постоянной работы по уголовному делу начиная от возбуждения, заканчивая направлением уголовного дела прокурору для направления в суд.

Следующее основание для классификации было предложено А. С. Ооржаком в 1989 году, когда следственные и оперативные подразделения были сосредоточены в различных ведомствах. А. С. Ооржак

классифицировал взаимодействие в зависимости от ведомственной принадлежности на межведомственное (следователи прокуратуры с оперативными подразделениями органов внутренних дел), и ведомственное (следователи и сотрудники оперативных подразделений органов внутренних дел) [21, с. 56].

Шурухнов Н. Г. определяя виды взаимодействия его классифицировал в зависимости от этапа расследования на предварительное, первоначальное, последующее и заключительное [6, с. 112].

Таким образом, разделение взаимодействия по формам на процессуальную и непроцессуальную (организационно-тактическую), является наиболее обоснованным и принятым среди ученых изучающих проблему взаимодействия следователя с оперативными подразделениями органов внутренних дел, поэтому следует остановиться на более подробном рассмотрении каждой из форм, описании их признаков и выделении основных видов в каждой из вышеприведенных форм взаимодействия и их классификации.

Процессуальная форма взаимодействия следователя с оперативными подразделениями органов внутренних дел может проявляться не только по возбужденному уголовному делу, но и при рассмотрении следователем заявления или сообщения о преступлении и при проведении неотложных следственных действий. Особенно эффективны процессуальные формы взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска на первоначальном этапе расследования и раскрытии преступления по горячим следам, когда необходимо в максимально сжатые сроки выполнить большой объем следственных и иных процессуальных действий, оперативно-розыскных мероприятий, организовать розыск лиц, совершивших преступление при дефиците розыскной и доказательственной информации.

Процессуальному взаимодействию присущи следующие характерные черты:

1. Наличие специальных правовых норм в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Беларусь;
2. Как правило, письменное оформление результатов совместных, либо согласованных действий;
3. Главенствующая роль следователя;
4. Возможность наступление определенных юридических последствий в случае несоблюдения уголовно-процессуального закона при взаимодействии (например, доказательства полученные в ходе проведения следственных действий органом дознания при отсутствии на то поручения следователя могут быть в ходе судебного разбирательства признаны недопустимыми).

Таким образом, процессуальной формой взаимодействия следователя с оперативными подразделениями органов внутренних дел является регламентированная уголовно-процессуальным законодательством совокупность способов совместной согласованной деятельности следователя по находящемуся у него в производстве уголовному делу или материалу проверки с сотрудниками подразделений уголовного розыска органов внутренних дел.

Как показывают результаты проведенного нами эмпирического исследования в 96,7% изученных нами уголовных дел взаимодействие осуществлялось в процессуальной форме, 87% опрошенных следователей и 89% сотрудников подразделений уголовного розыска органов внутренних дел отдают предпочтение процессуальной форме взаимодействия в ходе расследования преступлений.

Проведенный анализ уголовно-процессуального законодательства Республики Беларусь позволяет выделить следующие виды процессуальной формы взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска:

1. Поручение следователя о проведении следственных и иных процессуальных действий (ч. 7 ст. 36 УПК Республики Беларусь);
2. Поручение следователя о проведении оперативно-розыскных мероприятий (ч. 7 ст. 36 УПК Республики Беларусь);
3. Оказание содействия следователю в проведении следственных и иных процессуальных действий (ч. 7 ст. 36 УПК Республики Беларусь);
4. Оказание содействия следователю в проведении следственных действий с использованием систем видеоконференцсвязи (ст. 224-1 УПК Республики Беларусь);
5. Осуществление розыска обвиняемого по поручению следователя (ст. 248 УПК Республики Беларусь).

Указанный перечень видов процессуальной формы взаимодействия следователя с оперативными подразделениями органов внутренних дел являются исчерпывающими, иные формы взаимодействия между следователем и органом дознания являются непроцессуальными (организационно-тактическими).

К непроцессуальной (организационно-тактической) форме взаимодействия относятся совокупность способов взаимодействия следователя с подразделениями уголовного-розыска органов внутренних дел прямо не предусмотренная уголовно-процессуальным законодательством, а получившая свою законодательную регламентацию в иных нормативных правовых актах, а также выработанная в ходе практической совместной деятельности при

раскрытии и расследовании преступлений следственными и оперативными подразделениями, и не противоречащая действующему законодательству.

Особенностями непроцессуальных (организационно-тактических) форм взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска являются следующие:

1. Факультативность нормативного правового регулирования взаимодействия;

2. Отсутствие ярко выраженной роли следователя, возможность инициативы любой из взаимодействующих сторон;

3. Необязательность письменного оформления результатов совместной и согласованной деятельности;

Существование различных видов непроцессуальной (организационно-тактической) формы взаимодействия следователя с оперативными подразделениями органов внутренних дел связано с многообразием различных способов сотрудничества следователя с подразделениями уголовного розыска и невозможностью предусмотреть их в рамках уголовно-процессуального законодательства, а также динамичностью и эвристической направленностью, как самого процесса расследования, так и совместной деятельности.

Основными непроцессуальными (организационно-тактическими) формами взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска являются:

1. Совместная работа в следственно-оперативных группах.

2. Совместный анализ данных, полученных в результате проведения, оперативно-розыскных мероприятий, следственных и иных процессуальных действий.

3. Совместное планирование на различных этапах расследования.

4. Тактическая операция.

Указанный перечень видов непроцессуальных (организационно-тактических) форм взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска не являются исчерпывающим. В ходе практической деятельности могут появляться и использоваться иные виды взаимодействия, при условии их соответствия уголовно-процессуальному законодательству.

Рассматривая формы и виды взаимодействия, с целью их систематизации, а также определения схожих черт и установления отличий целесообразно осуществить классификацию видов взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска по различным основаниям.

В зависимости от направлений деятельности при осуществлении взаимодействия выделяются следующие виды:

а) осуществление следственных и процессуальных действий (поручение на производство следственных действий, оказание содействия следователю в проведении следственных и иных процессуальных действий);

б) осуществление оперативно-розыскных мероприятий (поручение следователя о проведении оперативно-розыскных мероприятий);

в) смешанные (тактические операции).

В зависимости от организационного оформления количественного состав участников взаимодействия:

Организационно-оформленные виды взаимодействия (следственно-оперативная группа);

Организационно-неоформленные (поручение следователя о проведении оперативно-розыскных мероприятий).

В зависимости от инициативы взаимодействующих сторон:

а) по инициативе следователя (поручение следователя о проведении следственных и иных процессуальных действий, поручение следователя о проведении оперативно-розыскных мероприятий, оказание содействия следователю в проведении следственных и иных процессуальных действий и др.

б) по инициативе любой из взаимодействующих сторон (совместный анализ данных, полученных в результате проведения, оперативно-розыскных мероприятий, следственных и иных процессуальных действий, совместное планирование, тактическая операция).

В зависимости от синхронизации действий взаимодействующих сторон:

а) предполагающие одновременную совместную работу (оказание содействия следователю в проведении следственных и иных процессуальных действий, оказание содействия следователю в проведении следственных действий с использованием систем видеоконференцсвязи, совместная работа в следственно-оперативных группах, совместный анализ данных, полученных в результате проведения, оперативно-розыскных мероприятий, следственных и иных процессуальных действий, совместное планирование);

б) предполагающие самостоятельную работу каждой из взаимодействующих сторон (поручение следователя о проведении следственных и иных процессуальных действий, поручение следователя о проведении оперативно-розыскных мероприятий, осуществление розыска обвиняемого по поручению следователя).

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших исследований. Результаты проведенного нами исследования позволяют сделать вывод о том, что в настоящее время вопрос об определении

термина «форма» взаимодействия следователя с подразделениями уголовного розыска является открытым. Проведенный анализ научных источников показал, что термины «форма» и «вид» взаимодействия используются бессистемно, одни и те же способы совместной согласованной деятельности рассматриваются в одних случаях в качестве видов, а в других — в качестве форм взаимодействия. Поэтому представляется целесообразным разграничение данных понятий, и определения «формы взаимодействия», как совокупности способов взаимной согласованной деятельности следователя с подразделениями уголовного розыска, объединенных по общему признаку, а «вид взаимодействия», как конкретный способ

совместной согласованной деятельности следователя с сотрудниками уголовного розыска. Точное определение данных понятий способствует упорядочению различных способов взаимодействия в стройную и логическую систему, где «форма взаимодействия» будет являться первичным элементом классификационного процесса, а последующим классификационным элементом будет вид взаимодействия. Представляется целесообразным общепринятое разделение форм взаимодействия на процессуальную и непроцессуальную (организационно-тактическую), с последующим выделением конкретных способов взаимодействия и установления их видовых различий (видов взаимодействия).

Литература

1. Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Российская Е. Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА — ИНФРА • М), 2000. 990 с.
2. Аменицкая, Н. А. Взаимодействие следователя и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность в раскрытии и расследовании преступлений (в ОВД): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Н. А. Аменицкая. Нижний Новгород, 2006. 201 л.
3. Балашов, А. Н. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений / А. Н. Балашов. Москва: Юрид. лит., 1979. 110 с.
4. Белкин, Р. С. Криминалистика: Учеб. словарь-справочник / Р. С. Белкин. М.: Юристъ, 1999. 266 с.
5. Бородин, С. В. Некоторые вопросы взаимодействия оперативного работника и следователя органов охраны общественного порядка. М.: Труды ВНИИОП, 1967. № 9. С. 20–29.
6. Гаврилин, Ю. В. Криминалистика: методика расследования отдельных видов преступлений: Курс лекций / Ю. В. Гаврилин, Н. Г. Шурухнов; под ред. Н. Г. Шурухнова. М.: Книжный мир, 2004. 468 с.
7. Гапанович, Н. Н. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений: [Учеб. пособия для вузов] / Н. Н. Гапанович, И. И. Мартинович. Минск: Изд-во БГУ, 1983. 104 с.
8. Гаркуша, Е. Л., Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений, совершаемых организованными группами и преступными сообществами лекция. Лекция. М.: МИ МВД России, 1997 г. 36 с.
9. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск: СреднеУральское книжн. изд-во, 1975. 184 с.
10. Драпкин, Л. Я. Организационно-управленческие аспекты взаимодействия участников процесса раскрытия преступлений / Л. Я. Драпкин // Вопросы взаимодействия следователя и других участников расследования преступлений: Межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко; ред.: И. Ф. Герасимов [и др.]. Свердловск, 1984. С. 10–33.
11. Дулов, А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. Минск: Изд-во БГУ, 1979. 128 с.
12. Козлов, Ю. М. Координация в управлении народным хозяйством СССР, М.: МГУ, 1976. 170 с.
13. Кривенко, А. И. Взаимодействие следователя и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность / А. И. Кривенко. М.: Юрлитинформ, 2006. 240 с.
14. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / Т. В. Аверьянова [и др.]; под ред. Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина. М.: Новый Юрист, 1997. 400 с.
15. Лебедев, С. А. Философия науки: Словарь основных терминов. М.: Академический Проект, 2004. 320 с.
16. Логвин, В. М. Правовые и организационные аспекты взаимодействия следователей и оперативных работников органов внутренних дел при расследовании преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. М. Логвин. Минск, 1999. 111 л.

17. Матусовский, Г. А. Организация работы аппаратов дознания и предварительного следствия органов внутренних дел: Учебное пособие / Г. А. Матусовский и В. Н. Суценко. Харьков: Юридический институт, 1983. 82 с.
18. Нечаев, В. В. Организационно-правовые основы взаимодействия органов предварительного следствия и органов дознания / В. В. Нечаев. М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2007. 196 с.
19. Об образовании Следственного комитета Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Указ Президента Респ. Беларусь, 12 сент. 2011 г., № 409: в ред. Указа Президента Респ. Беларусь от 17.11.2014 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.
20. Озерський, І. В. Взаємодія слідчого з органом дізнання в системі МВС України (організаційно-правовий та психологічний аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / І. В. Озерський; Нац. акад. внутр. справ МВС України. Київ, 2003. 17 с.
21. Ооржак, А. С. Взаимодействие следователей прокуратуры с работниками органов дознания при расследовании умышленных убийств / А. С. Ооржак / дисс. ...канд. юрид. Наук 12.00.09. Казань, 1989. 214 с.
22. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие: Учеб. пособие / Ю. Н. Белозеров, И. М. Гуткин, А. А. Чувилов, В. Е. Чугунов. М.: Юрид. лит., 1973. 168 с.
23. Пархоменко, В. И. Взаимодействие следователей, оперативных работников и специалистов при расследовании уголовных дел о незаконном обороте наркотических средств и психотропных веществ (тактико-криминалистические и организационный аспекты) / В. И. Пархоменко / дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2005. 230 с.
24. Патик, А. А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А. А. Патик; Нац. акад. внутр. справ МВС України. Київ, 2011. 17 с.
25. Паутова, Т. А. Взаимодействие следователей органов внутренних дел с органами дознания при возбуждении и расследовании уголовных дел: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Т. А. Паутова. Тюмень, 2005. 183 л.
26. Порубов, Н. И. Научная организация труда следователя / Н. И. Порубов. Минск: Вышэйшая школа, 1970. 261 с.
27. Ратинов, А. Р. Судебная психология для следователей: Учеб. пособие / А. Р. Ратинов. Москва: Высш. школа МООП СССР, 1967. 290 с.
28. Эксархопуло, А. А. Криминалістика в схемах и иллюстрациях. СПб, 2002. 450 с.
29. Якубович, Н. А. Теоретические основы предварительного следствия: Учеб. пособие. М.: Юрид. лит., 1971. 142 с.

References

1. Averyanova, T. V., Belkin, R. S., Korukhov, Yu. G., Rossiyskaya Ye. R. Kriminalistika. Uchebnik dlya vuzov. Pod red. Zasluzhennogo deyatelya nauki Rossiyskoy Federatsii, professora R.S. Belkina. M.: Izdatelstvo NORMA (Izdatelskaya gruppa NORMA — INFRA • M), 2000. 990 s.
2. Amenitskaya, N. A. Vzaimodeystvie sledovatelya i organov, osushchestvlyayushchikh operativno-rozysknuyu deyatel'nost v raskrytii i rassledovanii prestupleniy (v OVD): dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.09 / N. A. Amenitskaya. Nizhniy Novgorod, 2006. 2011.
3. Balashov, A. N. Vzaimodeystvie sledovateley i organov doznaniya pri rassledovanii prestupleniy / A. N. Balashov. Moskva: Yurid. lit., 1979. 110 s.
4. Belkin, R. S. Kriminalistika: Ucheb. slovar-spravochnik / R. S. Belkin. M.: Yurist, 1999. 266 s.
5. Borodin, S. V. Nekotorye voprosy vzaimodeystviya operativnogo rabotnika i sledovatelya organov okhrany obshchestvennogo poriyadka. M.: Trudy VNIOP, 1967. № 9. S. 20–29.
6. Gavrilin, Yu. V. Kriminalistika: metodika rassledovaniya otdelnykh vidov prestupleniy: Kurs lektsiy / Yu. V. Gavrilin, N. G. Shurukhnov; pod red. N. G. Shurukhnova. M.: Knizhnyy mir, 2004. 468 s.
7. Gapanovich, N. N. Osnovy vzaimodeystviya sledovatelya i organa doznaniya pri rassledovanii prestupleniy: [Ucheb. posobiya dlya vuzov] / N. N. Gapanovich, I. I. Martinovich. Minsk: Izd-vo BGU, 1983. 104 s.
8. Garkusha, Ye. L., Vzaimodeystvie sledovateley i organov doznaniya pri rassledovanii prestupleniy, sovershaemykh organizovannymi gruppami i prestupnymi soobshchestvami lektsiya. Lektsiya. M.: MI MVD Rossii, 1997 g. 36 s.
9. Gerasimov I. F. Nekotorye problemy raskrytiya prestupleniy. Sverdlovsk: SredneUralskoe knizhn. izd-vo, 1975. 184 s.
10. Drapkin, L. Ya. Organizatsionno-upravlencheskie aspekty vzaimodeystviya uchastnikov protsessu raskrytiya prestupleniy / L. Ya. Drapkin // Voprosy vzaimodeystviya sledovatelya i drugih uchastnikov rassledovaniya prestupleniy: Mezhev. sb. nauch. tr. / Sverdlov. yurid. in-t im. R. A. Rudenko; red.: I. F. Gerasimov [i dr.]. Sverdlovsk, 1984. S. 10–33.

11. Dulov, A. V. Takticheskie operatsii pri rassledovanii prestupleniy / A. V. Dulov. Minsk: Izd-vo BGU, 1979. 128 s.
12. Kozlov, Yu. M. Koordinatsiya v upravlenii narodnym khozyaystvom SSSR, M.: MGU, 1976. 170 s.
13. Krivenko, A. I. Vzaimodeystvie sledovatelya i organov, osushchestvlyayushchikh operativno-rozysknuyu deyatel'nost' / A. I. Krivenko. M.: Yurlitinform, 2006. — 240 s.
14. Kriminalisticheskoe obespechenie deyatel'nosti kriminalnoy militsii i organov predvaritelnogo rassledovaniya / T. V. Averyanova [i dr.]; pod red. T. V. Averyanovoy, R. S. Belkina. M.: Novyy Yurist, 1997. 400 s.
15. Lebedev, S. A. Filosofiya nauki: Slovar osnovnykh terminov. M.: Akademicheskii Proekt, 2004. 320 s.
16. Logvin, V. M. Pravovye i organizatsionnye aspekty vzaimodeystviya sledovateley i operativnykh rabotnikov organov vnutrennikh del pri rassledovanii prestupleniy: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.09 / V. M. Logvin. Minsk, 1999. 111 l.
17. Matusovskiy, G. A. Organizatsiya raboty apparatov doznaniya i predvaritelnogo sledstviya organov vnutrennikh del: Uchebnoe posobie / G. A. Matusovskiy i V. N. Sushchenko. Kharkov: Yuridicheskii institut, 1983. 82 s.
18. Nechaev, V. V. Organizatsionno-pravovye osnovy vzaimodeystviya organov predvaritelnogo sledstviya i organov doznaniya / V. V. Nechaev. M.: Izd-vo «Yurlitinform», 2007. 196 s.
19. Ob obrazovanii Sledstvennogo komiteta Respubliki Belarus [Elektronnyy resurs]: Ukaz Prezidenta Resp. Belarus, 12 sent. 2011 g., № 409: v red. Ukaza Prezidenta Resp. Belarus ot 17.11.2014 g. // ETALON. Zakonodatelstvo Respubliki Belarus / Nats. tsentr pravovoy inform. Resp. Belarus. Minsk, 2018.
20. Ozerskiy, I. V. Vzaemodiya slidchogo z organom diznannya v sistemi MVS Ukraïni (organizatsiyno-pravoviy ta psikhologichniy analiz): avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.09 / I. V. Ozerskiy; Nats. akad. vnutr. sprav MVS Ukraïni. Kiïv, 2003. 17 s.
21. Oorzhak, A. S. Vzaimodeystvie sledovateley prokuratury s rabotnikami organov doznaniya pri rassledovanii umyshlennykh ubiystv / A. S. Oorzhak / diss. ...kand. yurid. Nauk 12.00.09. Kazan, 1989. 214 s.
22. Organy doznaniya i predvaritelnogo sledstviya sistemy MVD i ikh vzaimodeystvie: Ucheb. posobie / Yu. N. Beloz-erov, I. M. Gutkin, A. A. Chuvilev, V. Ye. Chugunov. M.: Yurid. lit., 1973. 168 s.
23. Parkhomenko, V. I. Vzaimodeystvie sledovateley, operativnykh rabotnikov i spetsialistov pri rassledovanii ugolovnykh del o nezakonnom oborote narkoticheskikh sredstv i psikhotropnykh veshchestv (taktiko-kriminalisticheskie i organizatsionnyy aspekty) / V. I. Parkhomenko / dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.09. Moskva, 2005. 230 s.
24. Patik, A. A. Vzaemodiya slidchikh ta operativno-rozshukovikh pidrozdiliv pri rozkritti ta rozsliduvanni mayno-vikh zlochiniv.: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.09 / A. A. Patik; Nats. akad. vnutr. sprav MVS Ukraïni. Kiïv, 2011. 17 s.
25. Pautova, T. A. Vzaimodeystvie sledovateley organov vnutrennikh del s organami doznaniya pri vzbuzhdenii i rassledovanii ugolovnykh del: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.09 / T. A. Pautova. Tyumen, 2005. 183 l.
26. Porubov, N. I. Nauchnaya organizatsiya truda sledovatelya / N. I. Porubov. Minsk: Vysheyshaya shkola, 1970. 261 s.
27. Ratinov, A. R. Sudebnaya psikhologiya dlya sledovateley: Ucheb. posobie / A. R. Ratinov. Moskva: Vyssh. shkola MOOP SSSR, 1967. 290 s.
28. Eksarkhopulo, A. A. Kriminalistika v skhemakh i illyustratsiyakh. SPb, 2002. 450 s.
29. Yakubovich, N. A. Teoreticheskie osnovy predvaritelnogo sledstviya: Ucheb. posobie. M.: Yurid. lit., 1971. 142 s.

Гиренко Інна Володимирівна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Гиренко Инна Владимировна

*доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры международного права и сравнительного правоведения
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Gyrenko Inna

*Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of International Law and Comparative Law National
University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-5-5118

ЩОДО ПИТАННЯ ПРИНЦИПІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЄС

ОТНОСИТЕЛЬНО ВОПРОСОВ ПРИНЦИПОВ В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ЕС

PRINCIPLES IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE EU

Анотація. Стаття присвячена аналізу принципів у сфері охорони навколишнього природного середовища в ЄС. Було проаналізовано Першу (1973–1977) та Другу (1978–1982) екологічні програми, які визначили, що досягнення безперервного і збалансованого розвитку ЄС неможливе без ефективної екологічної стратегії ЄС. Серед принципів політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища можна виокремити певні принципи, а саме: орієнтація на профілактику забруднення та попередження; відмова від природокористування, яке порушує екологічний баланс; врахування певних особливостей всіх країн-членів ЄС; врахування міжкордонних особливостей охорони певних природних ресурсів та запобігання шкоди, що може бути нанесена іншій державі та інші. Визначено, що політика ЄС щодо навколишнього природного середовища ґрунтується на принципах, що визначені Договором про заснування Європейської Спільноти, а саме запобігання; вживання запобіжних заходів; виправлення шкоду, завдану довкіллю, насамперед усуваючи її джерела; забруднювач повинен платити. Враховано положення Загальної програми дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети» та проаналізовано пріоритетні цілі ЄС, а також принципи, на яких ґрунтується охорона навколишнього природного середовища ЄС. Сьома програма дій ґрунтується на принципі запобігання, а також принципах превентивності заходів, усунення забруднення у джерела і покриття витрат забруднювачем. Визначено певні особливості адаптації законодавства України до законодавства ЄС, у зв'язку з підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Ключові слова: принципи ЄС, ЄС, охорона навколишнього природного середовища, довкілля, навколишнє природне середовище.

Аннотация. Статья посвящена анализу принципов в сфере охраны окружающей природной среды в ЕС. Были проанализированы Первая (1973–1977) и Вторая (1978–1982) экологические программы, которые определили, что достижение непрерывного и сбалансированного развития ЕС невозможно без эффективной экологической стратегии ЕС. Среди принципов политики ЕС в сфере охраны окружающей природной среды можно выделить определенные принципы,

а именно: ориентация на профилактику загрязнения и предупреждения; отказ от природопользования, которое нарушает экологический баланс; учета определенных особенностей всех стран-членов ЕС; учета межгосударственных особенностей охраны природным ресурсам и предотвращения вреда, который может быть нанесен другому государству и другие. Определено, что политика ЕС в отношении окружающей среды основывается на принципах, определенных Договором об учреждении Европейского Сообщества, а именно предотвращение; употребление мер; исправления вреда, причиненного окружающей среде, прежде всего устраняя ее источник; тот, кто загрязняет должен платить. Учтены положения Всеобщей программы действий Союза по охране окружающей среды до 2020 года «Жить хорошо в рамках ограниченности ресурсов нашей планеты» и проанализированы приоритетные цели ЕС, а также принципы, на которых основывается охрана окружающей природной среды ЕС. Седьмая программа действий основывается на принципе предотвращения, а также принципах превентивности мер, устранение загрязнения и покрытие расходов загрязнителем. Определены определенные особенности адаптации законодательства Украины относительно законодательства ЕС, в связи с подписанием Соглашения об ассоциации между Украиной, с одной стороны, и Европейским Союзом, Европейским сообществом по атомной энергии и их государствами-членами, с другой стороны.

Ключевые слова: принципы ЕС, ЕС, охрана окружающей среды, окружающая среда.

Summary. The article is devoted to the analysis of principles in the field of environmental protection in the EU. The First (1973–1977) and Second (1978–1982) environmental programs were analyzed. It was determined that the achievement of a continuous and balanced development of the EU would be impossible without an effective EU environmental strategy. Among the principles of EU policy in the field of environmental protection, certain principles can be singled out, namely: focus on pollution prevention and prevention; abandonment of nature use, which violates the ecological balance; taking into account certain features of all EU member states; taking into account the inter-boundary features of the protection of certain natural resources and preventing damage that may be inflicted to another state and others. It is determined that the EU environmental policy is based on the principles set out in the Treaty establishing the European Community, namely prevention; taking precautionary measures; correction of harm caused by the environment, first of all eliminating its sources; the polluter must pay. The provisions of the 7th Environment Action Programme to 2020 “Living well, within the limits of our planet” are taken into account, and analyzed the priority objectives of the EU, as well as the principles on which the protection of the environment of the EU is based. The 7th Action Program is based on the principle of prevention, as well as the principles of preventive action, the elimination of contamination in the source and the cost of the pollutant. Some features of adaptation of the Ukrainian legislation to the EU legislation, in connection with the signing of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, have been identified.

Key words: principles of the EU, EU, environmental protection, environment.

Постановка проблеми. Індустріальний розвиток суспільства, збільшення техногенного навантаження на планету, зменшення кількості природних ресурсів, а також погіршення їх якісних показників, забруднення навколишнього природного середовища стало підставою для нагального перегляду правового забезпечення охорони навколишнього природного середовища. В ЄС в історичному аспекті можна спостерігати еволюцію екологічної політики та принципів у сфері охорони навколишнього природного середовища. Такі принципи показують чіткі пріоритети у зазначеній сфері, а також вектор розвитку у майбутньому. Оскільки Україна вибрала проєвропейський курс розвитку, в тому числі у сфері охорони навколишнього середовища, важливим є визначення основних напрямів, ідей, вихідних положень, на чому базується охорона навколишнього природного середовища ЄС.

Аналіз останніх досліджень. Питання принципів у сфері охорони навколишнього природного середови-

ща ЄС та України досліджувалось такими вченими, як Андрусевич Н. І., Будякова Т. О., Гетьман А. П., Лозо В. І., Каракаш І. І., Соколова А. К., Малишева Н. Р., Микієвич М. М. та іншими науковцями.

Метою даної статті є вивчення особливостей принципів ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Викладення основного матеріалу. Законодавство ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища є розвиненим та розгалуженим. Правові норми ЄС поділяються на директиви, рішення, регламенти, рекомендації та резолюції. Принципи права ЄС в залежності від сфери дії поділяються на загальні та спеціальні.

Спеціальні принципи права ЄС підкреслюють особливості правового регулювання в окремих сферах суспільного життя і поширюються у межах певних галузей та інститутів права [1, с. 49].

В юридичній сфері ЄС поки є одним прикладом успішно функціонуючої наднаціональної правової

системи в межах окремо взятої регіональної міжнародної організації. Унікальність правової системи ЄС характеризується верховенством та прямою дією її норм в країнах-членах ЄС, а також наявністю правових надбань «*acquis communautaire*», які повинні поділяти та застосовувати як країни-члени ЄС, так і країни, що претендують на отримання членства [2, с. 13].

У європейському праві навколишнього середовища також використовуються процесуальні принципи європейського права: принцип пропорційності та принцип субсидіарності. Згідно з принципом пропорційності Співтовариства здійснюють свою юрисдикцію тільки в межах тих повноважень, які надані Співтовариству державами відповідно до установчих договорів, а також для реалізації встановлених Договором цілей. Дії чи акти повинні бути пропорційні цілям, на досягнення яких спрямовані [3, с. 70].

Принцип субсидіарності був введений Єдиним Європейським Актом і стосувався лише навколишнього середовища. Стаття 130 г (4) Єдиного Європейського Акту передбачала, що «Співтовариство вживає заходів у сфері навколишнього середовища в тій мірі, в якій цілі, передбачені у параграфі 1, можуть бути реалізовані на рівні Співтовариства ефективніше, ніж державами-членами самостійно» [3, с. 80].

В історичному аспекті варто виокремити положення Паризького договору 1951 р, в якому положення щодо економічного розвитку базувалися на положеннях щодо раціонального використання природних ресурсів.

На початку 1970-х років розвиток економіки Співтовариства і підвищення життєвого рівня його населення почали стати немислимі без боротьби із забрудненням навколишнього середовища. В результаті були прийняті Перша і Друга екологічні програми (відповідно на 1973–1977 і на 1978–1982 роки), які констатували, що досягнення безперервного і збалансованого розвитку ЄС, намічене в Установчому договорі, неможливе без ефективної екологічної стратегії з метою поліпшення якості довкілля і умов життя народів Співтовариства. У світлі цих завдань було закріплено принципи екологічної стратегії ЄС: 1) орієнтація на профілактику забруднення на початковій стадії, а не на протидію його наслідкам; 2) навколишнє середовище — не перешкода, а чинник розвитку, тому вплив на нього слід враховувати якомога раніше; 3) відмова від природокористування, яке порушує екологічний баланс, адже можливість природи нейтралізувати забруднення обмежена; 4) підвищення рівня знань для поліпшення якості довкілля; 5) запобігання і усунення шкоди

навколишньому середовищу за рахунок забруднювача («забруднювач платить»); 6) дії однієї держави не повинні піддавати деградації довкілля іншої держави; 7) урахування в екологічній політиці ЄС інтересів країн, що розвиваються; 8) участь у планетарній державній екологічній політиці на основі глобальних досліджень і міжнародної співпраці з кореляцією взаємозалежності світових економічних систем; 9) поліпшення навколишнього середовища за участю всіх категорій населення і соціальних сил і безперервною освітою на всіх рівнях і для всіх поколінь (екологія — справа кожного); 10) природоохоронні дії на відповідному рівні (місцевому, регіональному, національному, комунітарному, міжнародному) з урахуванням пріоритетів, категорій забруднення, характеру необхідних заходів і географічних зон, що підлягають охороні (принцип «субсидіарності»); 11) координація національних програм на основі довгострокової концепції Співтовариства з загальною метою поліпшення якості життя [4, с. 14]. Малишева Н. Р. зазначає, що сьогодні субсидіарністю в державах — членах ЄС керуються, визначаючи не лише рівні вирішення тих чи інших проблем державами — членами ЄС, самим об'єднанням або ж спільними зусиллями ЄС та держав-членів. Субсидіарність тут визнається гнучким універсальним інструментом розв'язання конфліктів повноважень на всіх рівнях, який дає змогу, з одного боку, захистити безумовні прерогативи центральної влади, з другого — найбільш повно врахувати регіональні та місцеві інтереси і можливості. Спрощена, але зрозуміла формула розподілу повноважень є такою: якщо проблема може бути ефективно вирішена на найнижчому рівні, її не варто передавати на більш високий рівень, і так аж до найвищого рівня [5, с. 266].

Статтею 174 Договору про заснування Європейської Спільноти [6] політика Спільноти щодо довкілля сприяє досягненню таких цілей:

- берегти, охороняти та поліпшувати стан довкілля;
- берегти здоров'я людей;
- виважено й раціонально використовувати природні ресурси;
- сприяти на міжнародному рівні розв'язанню регіональних та світових проблем довкілля.

Політика Спільноти щодо довкілля має на меті досягти високого рівня захисту з урахуванням розмітання становища у різних регіонах Спільноти. Її належить ґрунтувати на принципі застерігання та принципах: належить уживати запобіжних заходів; належить виправляти шкоду, завдану довкіллю, насамперед усуваючи її джерела; забруднювач повинен платити.

Варто зазначити, що на території ЄС діє Загальна програма дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети» (Сьома програма дій) [7]. Зазначеним документом визначено, що Сьома програма дій (стаття 2) має наступні пріоритетні цілі: захищати, зберігати та збільшувати природний капітал ЄС; перетворити ЄС на ресурсоефективну, «зелену» та конкурентоспроможну низьковуглецеву економіку; оберігати громадян ЄС від пов'язаних із навколишнім середовищем навантажень і ризиків для здоров'я та добробуту; максимально збільшити вигоди від екологічного законодавства ЄС шляхом покращення його дотримання; поліпшити базу знань і доказів для політики ЄС в галузі навколишнього середовища; забезпечити інвестиції для реалізації екологічної та кліматичної політики й усунути зовнішні екологічні наслідки економічної діяльності; покращити екологічну інтеграцію та послідовність екологічної політики; посилити сталість міст ЄС; підвищити ефективність розв'язання ЄС екологічних і кліматичних проблем міжнародного характеру.

Сьома програма дій основана на принципі запобігання, а також принципах превентивності заходів, усунення забруднення у джерела і покриття витрат забруднювачем.

Починаючи з 70–80-х років минулого століття, з'явилася нова — екологічна функція держави, яка за своєю юридичною природою є комплексною та складається з декількох напрямків. При цьому економічна і соціально-політична криза, що охопила Україну, зумовлює кардинальну зміну стратегії її функціонування [8, с. 59].

Між Україною та ЄС було підписано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода про асоціацію) [9], в якій сферу охорони навколишнього середовища названо однією з пріоритетних. Статтею 360 Глави 6 «Навколишнє середовище» Частини V «Економічне і секторальне співробітництво» Угоди передбачено, що сторони розвиватимуть і зміцнюватимуть співпрацю з питань охорони навколишнього природного середовища.

На сучасному етапі основними вимогами функціонування екологічного законодавства є а) відповідність Конституції; б) наближення до необхідних директив ЄС; в) забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угоди (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна; г) соціальна прийнятність; д) економічна ефективність; е) реалістичність законодавства [10, с. 117]. Соколова А. К. підкреслює, що вищезазначені вимоги відбивають

сучасні потреби формування екологічного законодавства, а саме: відповідати законодавству країн ЄС і міжнародному законодавству. Йдеться про співвідношення внутрішньодержавного й міжнародного права і про примат останнього [10, с. 118].

З цього приводу варто зазначити думку Лозо В. І., який зазначає, що при зближенні екологічних норм України з правом ЄС слід не просто копіювати привабливі механізми, які ефективно «працюють» в країнах ЄС, але вивіряти життєздатність «новацій» в умовах сучасної України, коригувати власні правові традиції і звичаї народу. Таким чином, бажання зближувати правове регулювання екологічних відносин України з правовим регулюванням в країнах — членах ЄС є не просто вимогою часу у зв'язку з формуванням нових відносин на геополітичній карті світу, але й необхідною закономірністю розвитку внутрішньої і зовнішньої функцій екологічної політики України [4, с. 27].

Правовий механізм реалізації екологічної функції держави в основному здійснюється завдяки функціонуванню норм екологічного права, оскільки процес реалізації сучасною державою екологічної функції відбувається в межах вимог правових норм [11, с. 110]. Окрім того, науковці Гетьман А. П., Зуєв В. А. вказують на необхідність мати на увазі, що концентрація на питаннях динаміки законодавства, без урахування системних зв'язків, призведе до того, що у процесі систематизації законодавства, яке має чимале значення з точки зору створення його масиву, буде відбуватись не тільки його формування на більш високому рівні, але й виникатимуть негативні наслідки. Зазначають, що саме такі хиби наразі демонструє приклад екологічного права, що веде до втрати цілісного сприйняття системи, розвитку одних напрямків на шкоду іншим елементам системи, а також інтересам окремих груп суспільства з «комерціалізованих» міркувань [12, с. 84].

При адаптації екологічного права України к нормам ЄС необхідно закладати його превентивний напрям, орієнтований не тільки на розв'язання вже існуючих екологічних проблем, але, перш за все, на запобігання новим. Екологічні пріоритети необхідно інтегрувати в усі компоненти і напрями політики України, в діяльність публічних і приватних економічних операторів [4, с. 24].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що політика ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища ґрунтується на врахування певних особливостей країн-членів та ґрунтується на принципах використання запобіжних заходів, виправлення шкоди, завданої довкіллю,

насамперед усуваючи її джерела, принципи «забруднювач повинен платити». Окрім того, Загальна програма дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети» визначає, такі принципи, як запобігання, а також принципи превентивності заходів, усунення забруднення у джерела та покриття витрат забруднювачем.

З урахуванням євроінтеграційного шляху України Угодою про асоціацію визначено сферу охорони навколишнього середовища однією з пріоритетних. Під час адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища варто взяти до уваги особливості правової традиції нашої держави, а також принципи та механізми екологічного управління в ЄС.

Література

1. Богачева Л. Л. Принципи європейського і національного права (порівняльно-правовий аналіз критеріїв класифікації). Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2003, 26. С. 47–59.
2. Петров Р. А. Транспозиция «acquis» Европейского Союза в правовые системы третьих стран: монография. Киев: Истина, 2011. 384 с.
3. Микієвич М. М., Андрусевич Н. І., Будякова Т. О. Європейське право навколишнього середовища. Львів, 2004. 256 с.
4. Лозо В. І. Правові основи екологічної політики Європейського Союзу. Автореферат дис..на здобуття наукового ступеня д.ю.н. Харків, 2010. 34 с.
5. Малишева Н. Р. Європейський принцип субсидіарності та децентралізація управління в сфері охорони довкілля України. Правова держава. 2017. Вип. 28. С. 265–275.
6. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року): URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
7. Рішення № 1386/2013/EU Європейського парламенту та Ради від 20 листопада 2013 р. про Загальну програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013D1386>.
8. Гиренко І. В. Правове забезпечення екологічної функції держави в сфері охорони рослинного світу. Митна справа. 2015, 2(98). Ч. 2, Кн.2. С. 58–63.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, в редакції від 30.11.2015 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.
10. Соколова А. К. Правові проблеми систематизації екологічного законодавства. Проблеми законності. 2002. Вип. 120. С. 116–126.
11. Каракаш И. И. Сущность и содержание экологической функции современного украинского государства и права: тез. докл. междунар. науч.-практ. конф., Минск, 2018. С. 108–110.
12. Гетьман А. П., Зуєв В. А. Екологічне право: роздуми про його витоки та перспективи розвитку. Проблеми законності. 2017. Вип. 137. С. 75–91.

References

1. Boghacheva L. L. Pryncypy jevrolejskoghо i nacionalnogho prava (porivnjalno-pravovyj analiz kryterijiv klasyfikaciji). Derzhavne budivnyctvo ta misceve samovrjaduvannja. 2003, 26. S. 47–59.
2. Petrov R. A. Transpozitsiya «acquis» Yevrolejskogo Soyuzа v pravovye sistemy tretikh stran: monografiya. Kiev: Istina, 2011. 384 s.
3. Mykijevych M. M., Andrusyevych N. I., Budjakova T. O. Jevrolejsjke pravo navkolyshnjogho seredovyshha. Ljviv, 2004. 256 s.
4. Lozo V. I. Pravovi osnovy ekologichnoji polityky Jevrolejskoghо Sojuzu. Avtoreferat dys..na zdobuttja naukovogho stupenja d.ju.n. Kharkiv, 2010. 34 s.
5. Malysheva N. R. Yevrolejskyi pryntsyp subsydiarnosti ta detsentralizatsiia upravlinnia v sferi okhorony dovkillia Ukraini. Pravova derzhava. 2017. Vyp. 28. S. 265–275.
6. Doghovir pro zasnuvannja Jevrolejskoji Spiljnoty (konsolidovana versija stanom na 1 sichnja 2005 roku): URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

7. Rishennja # 1386/2013/EU Jevropejsjkogho parlamentu ta Rady vid 20 lystopada 2013 r. pro Zaghaljnu proghramu dij Sojuzu z okhorony navkolyshnjogho seredovyshha do 2020 roku «Zhyty dobre v ramkakh obmezhenosti resursiv nashoji planety». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013D1386>.

8. Gyrenko I. V. Pravove zabezpechennja ekologichnoji funkciji derzhavy v sferi okhorony roslynnogho svitu. Mytna sprava. 2015, 2(98). Ch. 2, Kn. 2. S. 58–63.

9. Ughoda pro asociaciju mizh Ukrajinou, z odnijeji storony, ta Jevropejskym Sojuzom, Jevropejskym spivtovarystvom z atomnoji energhiji i jikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoji storony, v redakciji vid 30.11.2015 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.

10. Sokolova A. K. Pravovi problemy systematyzatsii ekologichnoho zakonodavstva. Problemy zakonnosti. 2002. Vyp. 120. S. 116–126.

11. Karakash I. I. Suschnost i sodержanie ekologicheskoy funktsii sovremennogo ukrainskogo gosudarstva i prava: tez. dokl. mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Minsk, 2018. S. 108–110.

12. Hetman A. P., Zuiev V. A. Ekologichne pravo: rozdumy pro yoho vytoky ta perspektyvy rozvytku. Problemy zakonnosti. 2017. Vyp. 137. S. 75–91.

Силкіна Альона Олександрівна

аспірантка кафедри цивільного права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сылкина Алена Александровна

аспирантка кафедры гражданского права № 1

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Sylkina Alyona

PhD Student of the Department of Civil Law № 1

Yaroslav Mudriy National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-5-5166

ГЕНЕЗА КАТЕГОРІЇ «ФОРМАТ» АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ТВОРУ ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

ГЕНЕЗИС КАТЕГОРИИ ФОРМАТ АУДИОВИЗУАЛЬНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ КАК ОБЪЕКТА ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

GENESIS OF THE AUDIOVISUAL WORK FORMAT CATEGORY AS THE INTELLECTUAL PROPERTY LAW OBJECT

Анотація. Статтю присвячено генезі категорії «формат» аудіовізуального твору (галі ТВ-формат, формат) в законодавстві зарубіжних країн та України. Проаналізовано основні підходи до визначення цієї категорії та її елементів. Здійснено періодизацію виникнення та розвитку відносин, пов'язаних з реалізацією форматів. Висвітлено процеси адаптації, глокалізації, глобалізації, які відбувалися на різних етапах формування досліджуваної категорії.

Світова наукова спільнота активно підтримує ідею визнання формату об'єктом права інтелектуальної власності. Конфлікт виникає тому, що політики та законодавці не визнають потреб телевізійного бізнесу та ігнорують дане питання. Українське законодавство потребує змін, які позитивно вплинуть на розвиток прибуткової телевізійної сфери. Перш за все, необхідно врегулювати цивільно-правові відносини, які виникають між телевізійними компаніями, бродкастами, продюсерами та іншими суб'єктами телеіндустрії. Важливо закріпити поняття складного об'єкту права інтелектуальної власності. Це сприятиме визначенню категорії «формат» в праві інтелектуальної власності.

Формат є багатошаровим об'єктом та включає в себе декілька результатів інтелектуальної діяльності, які відображаються в його елементах, частина яких охороняється авторським правом, а інша – ні. Застосування різних правових режимів до кожної складової ТВ-формату породжує плутаницю та суперечки на практиці. Існує нагальна потреба розглядати формат, як єдиний складний, комплексний об'єкт та застосовувати уніфіковану охорону даного продукту. Авторкою визначені елементи з яких складається формат, розроблені пропозиції щодо використання можливості зарубіжного досвіду в Україні при регулюванні правовідносин щодо формату. Зроблено висновок, щодо необхідності правового визначення формату, як складного об'єкта права інтелектуальної власності.

Ключові слова: авторське право, аудіовізуальний твір, формат, телевізійний формат, складний комплексний об'єкт права інтелектуальної власності.

Аннотация. Статью посвящено генезису категории «формат» аудиовизуального произведения (далее ТВ формат, формат) в законодательстве зарубежных стран и Украины. Проанализированы основные подходы к определению этой категории и ее элементов. Осуществлено периодизацию возникновения и развития отношений, связанных с реализацией форматов. Освещены процессы адаптации, глокализации, глобализации, которые происходили на разных этапах формирования исследуемой категории.

Мировая научная сообщество активно поддерживает идею признания формата объектом права интеллектуальной собственности. Конфликт возникает потому, что политики и законодатели не признают потребностей телевизионного бизнеса и игнорируют данный вопрос. Украинское законодательство нуждается в изменениях, которые положительно повлияют на развитие прибыльной телевизионной сферы. Прежде всего, необходимо урегулировать гражданско-правовые отношения, которые возникают между телевизионными компаниями, бродкастами, продюсерами и другими субъектами телеиндустрии. Важно закрепить понятие сложного объекта права интеллектуальной собственности. Это будет способствовать определению категории «формат» в праве интеллектуальной собственности.

Формат является многослойным объектом и включает в себя несколько результатов интеллектуальной деятельности, которые отражаются в его элементах, часть которых охраняется авторским правом, а другая – нет. Применение различных правовых режимов к каждой составляющей ТВ формата порождает путаницу и споры на практике. Существует насущная необходимость рассматривать формат, как единый сложный, комплексный объект и применять унифицированную охрану данного продукта. Автором определены элементы из которых состоит формат, разработаны предложения по использованию возможности зарубежного опыта в Украине при регулировании правоотношений касающихся формата. Сделан вывод, относительно необходимости правового определения формата, как сложного объекта права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: авторское право, аудиовизуальное произведение, формат, телевизионный формат, сложный комплексный объект права интеллектуальной собственности.

Summary. The article is devoted to the audiovisual work format category genesis (hereinafter TV format, format) in both foreign countries legislation and Ukrainian one. The basic approaches to defining this category and its elements are analyzed. Formation and development of relations related to the implementation of formats periodicized. The processes of adaptation, glocalization, globalization, which take place at different stages of the studied category formation, are covered.

The world scientific community is actively supporting the idea of the format identification as one of the intellectual property law objects. The conflict arises due to the fact that politicians and legislators do not see the needs of the television business and ignore this issue. Ukrainian legislation needs changes which will have a positive effect on the television industry development. First of all, it is necessary to regulate the civil legal relations that arise between television companies, broadcasters, producers and other television industry subjects. It is important to reinforce the concept of a complex intellectual property right. This will help to determine the format category in intellectual property law.

The format is a multilayered object and includes several intellectual outputs that appear both in its copyrighted and non-copyrighted elements. Applying different legal regimes to each component of the TV format in practice creates confusion and controversy. There is an urgent need to consider the format as a one complex entity and to apply uniform protection to the product. The author defines the elements of the format, the proposals on the foreign experience usage in Ukraine while regulating format in the legal relations. In conclusion, it is written that the format needs to be legally defined as a complex intellectual property law object.

Key words: copyright, audiovisual work, format, television format, complex object of intellectual property rights.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Широке поширення обороту форматів не тільки на міжнародному, а й на теперішній час на національному рівнях, породжує непоодинокі судові спори, це викликано правовою невизначеністю цієї категорії, що ускладнює розвиток цивільно-правових відносин щодо даного об'єкту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Слід зазначити, що проблемою визначеності формату займалися багато зарубіжних вчених, серед яких В. Горчаков [17], В. Дозорцев [18], К. Івабуши [6], Г. Карнел [7], М. Кін [8], Ю. Клемент [9], А. Моран [10], Р. Мідоу [10], Т. Орен [12],

Н. Рильова [14], Д. Чалабі [3]. та ін. Проте єдиного підходу до визначення правового режиму цієї категорії серед науковців не існує.

Щодо вітчизняних науковців, то можна констатувати повну відсутність монографічних досліджень, присвячені правовому режиму форматів, хоча цієї проблематики такі вчені як, О. Жилінкова [20], А. Штефан [24], Н. Федорова [23]. фрагментарно торкаються, але як і в зарубіжних науковців єдність поглядів на правовий режим цього об'єкту відсутня.

На нашу думку, в аналізі генези категорії формат, важливу роль відіграє періодизація відносин, які опосередковують реалізацію форматів. Можна запропонувати наступні етапи:

І етап (з 1950 р.) — Виникнення, адаптація та глокалізація форматів

II етап (з 1970.) — Формування наукової доктрини форматів

III етап (з 1980р.) — Захист форматів (судова практика, створення неурядових організацій в цій сфері FRAPA)

IV етап (з 1990 р.) Глобальна торгівля форматами в світі (глобалізація форматів).

Формулювання цілей статті. З урахуванням того, що правовий режим формату залишається не дослідженим на рівні вітчизняного законодавства, робиться спроба визначитися з поняттям формат аудіовізуального твору, проаналізувати підходи науковців до визначення цієї категорії, з тим щоб запропонувати зміни до законодавства в сфері права інтелектуальної власності визнавши формат об'єктом права інтелектуальної власності. Вважаємо, що це сприятиме і захисту прав праволодільців на цей об'єкт.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті основна увага приділяється виникненню та розвитку формату аудіовізуального твору (далі ТВ-формат, телевізійний формат, телеформат). На шляху гармонізації законодавства України із зарубіжним законодавством належного правового регулювання потребують відносини права інтелектуальної власності, зокрема і ті що стосуються формату. Це пов'язано з тим, що сучасний стан інноваційного розвитку країн сприяє появі нових об'єктів права інтелектуальної власності, таких як ТВ-формат.

Проведеним дослідженням підтверджується, що право інтелектуальної власності ускладнене комплексними юридичними конструкціями, які потребують аналізу та правового врегулювання. Доведено, що розвиток телебачення сприяв появі в цивільному обороті нового об'єкту — формату аудіовізуального твору, який має складну структуру, що постійно доповнюється

Якщо розглядати появу даного об'єкту в історичному розрізі, виникнення категорії ТВ-формат прийнято пов'язувати з 50 роками минулого століття, коли британські продюсери почали адаптувати американські програми для показу глядачам на своїй території. Перші укладені ними договори визначали формат, як право на римейк програми на певній території. Однак науковий інтерес до проблеми форматів пов'язують з іменем шведського професора Гуннара Карнелла, який з'явився у 1970 році в роботі «право на програмування в телевізійних дослідженнях, права художників та фотографів з точки зору авторського права» «*Rätten till programinnehållet i TV Studier i upphovsrätt, utövande konstnäres rätt och författarätt*» [7]. (Право на програмування контенту на телебаченні. Дослідження в області авторського

права, права художників і права на фотографії.) (переклад автора). На сьогодні науковці активно займаються дослідженням телевізійних форматів, але не достатня увага приділяється правовому режиму даного об'єкту.

Слід зазначити, що розвиток конкуренції на телевізійному ринку обумовив необхідність в появі успішного медіа продукту, що й спонукало продюсерів звертатися до ефективного досвіду зарубіжних колег в цій сфері. Деякі телевізійні компанії почали купувати оригінальну телевізійну програму, тобто аудіовізуальний твір, який ретранслювався би для глядачів. Для цього спочатку продюсер створює римейк останньої, але враховуючи культурні, національні особливості своєї країни. Внесення до телевізійної програми змін передбачається в ліцензії власником формату. Таким чином, купуючи готову модель телевізійної передачі, продюсери створювали її локальну версію з урахуванням необхідних умов для успіху останньої, такий процес отримав назву «адаптації». Як підкреслюють, такі науковці як Кін і Моран, адаптація форматів відрізняється від імпорту оригінальних програм, тим що забезпечується збереження мови та культури, країн в яких адаптується програма, що дозволяє «рідним» виробникам пристосовувати імпортні формули для кращої відповідності їхнім культурним уподобанням аудиторії [10, с. 24].

Сам термін адаптація походить від латинського «*adaptatio*», що означає «пристосування». Досить часто цей процес називають глокалізацією, мова йде про адаптацію глобальних телевізійних форматів («*super format*»), ці формати використовуються, як носії культурного контенту національного телебачення» [14, с. 1368].

Таким чином, на першому етапі відбувається виникнення, адаптація, глокалізація форматів. Не дивлячись на відсутність уніфікованого визначення та правового регулювання формату, телевізійні компанії застосовуючи законодавчі норми по аналогії, напружували практику укладення договорів між правовласниками і покупцями, в яких прописується обсяг правомочностей, що передається покупцям, така технологія продажу форматів і подальшого їх виробництва по ліцензії, як відмічає дослідник форматів Альбер Моран, нагадує «франчайзинг бізнес-форматів».

Таким чином, товаром, що передається по франшизі, є «біблія формату» (далі — біблія), у якій зафіксовано поетапне створення програми для місцевих телевізійних компаній. Документ складається з детального опису сценарію, бюджету, комп'ютерної графіки, звукового супроводження, кастингів

ведучих та інших елементів пов'язаних зі створенням програми.

Наведемо приклад з практики, оскільки ТВ-формат вперше почав використовуватися на практиці. Так, дитяча передача «Romper Room». вперше з'явилася на місцевій телевізійній станції США в Балтіморі в 1953 році. Творці програми «Romper Room» Берт і Ненсі Кластер продавали свою телевізійну програму іншим телекомпаніям на підставі ліцензії. При цьому ліцензіати отримували від ліцензіара право на адаптацію програми, тобто право: обирати ведучу, використовувати товари і матеріали, які асоціюються з цією програмою та ін. Відповідно до статистичних даних наведених в науковій праці А. Морана «Розуміння глобального ТВ-формату», до 1957 року формат цієї програми придбали 22 канали. У 1963 році 119 телевізійних компаній США адаптували телевізійну програму до місцевої аудиторії, а також продали формат в Японію та Австралію, тобто саме в цей час зароджується міжнародна торгівля форматами [10, с. 24].

Створення формату — це передача досвіду між продавцем та покупцем, встановлений пакет формату аудіовізуального твору, який містить усі необхідні елементи для створення програми. Це довгий шлях від задуму, виникнення ідеї програми у автора до втілення її у відповідний об'єкт права інтелектуальної власності. Проте, не дивлячись на спроби аналізу телевізійних форматів, наукова спільнота не надала універсального правового визначення категорії формат, не дослідила правову природу даного об'єкту, не розробила належного правового режиму, що гальмує розвиток телевізійного бізнесу.

Другий етап, характеризується формуванням наукової доктрини і розпочинається з 1970-х років, коли такі науковці як К. Івабуши, Г. Карнел, А. Моран, Р. Мідоу, Д. Чалабі здійснювали перші спроби надати визначення категорії формат. Вважається, що наукова праця шведського професора Г. Карнела «Право на програмування в телевізійних дослідженнях, права художників та фотографів з точки зору авторського права» 1970 року лише оперує поняттям телевізійний формат. Єдиною книгою, яка стосувалася правового регулювання телевізійних форматів була публікація датського науковця Ван Манен до 1994 року [10, с. 8].

Надалі, у 2015 р. Д. Чалабі в монографічному дослідженні виділяє чотири підходи до визначення цієї категорії а саме, як ліцензований римейк, рецепт, метод виробництва і доказ концепції. Вчений стверджує, що в першу чергу, «ТВ-формат» необхідно розглядати, як ліцензований римейк та рецепт. Оскільки це основа для створення телеві-

зійної програми, так як формат визначає права вже існуючої програми, а також надає право продюсеру створити римейк програми відповідно до умов ліцензії. Між тим інший науковець, Кристор Фей, директор FRAPA, вважає що: «Формат — це рецепт для відтворення римейку, а продаж формату — це продаж прав на адаптацію, котра дає можливість ліцензіару створити місцевий римейк оригінальної програми, яка призначена для споживачів національного телевізійного ринку.»

До речі, й британські вчені, зокрема Шмідт, також визначають формат рецептом відтворення програми, але він стверджує, що це концепція програми з чітко вираженими елементами, які ліцензуються телевізійними компаніями, поза країною походження задля адаптації. Телевізійний формат — це набір незмінних елементів програми, а також змінних елементів окремого епізоду. Звідси ідея формату в забезпеченні організаційної структури, яка полегшує створення адаптованої програми або як засіб упорядкування окремих епізодів програми [11, с. 20].

Повертаючись до роботи Д. Чалабі, слід зазначити що підхід в якому формат вчені розглядають, як метод виробництва та доказ певної концепції, виходить з того, що телевізійний формат — це отримання права на виробництво і продюсування телевізійної програми в різних країнах. У ліцензії на формат містяться акумульовані знання, які є суттєвими при обміні досвідом між продавцем та покупцем формату. Причому ліцензія — це дозвіл, який складається з істотних умов, що детально описуються в «біблії формату». З появою якого небезпідставно пов'язують створення ринку форматів. Інформація, що міститься в Біблії доводиться до продюсера телевізійної компанії за допомогою консультаційної групи «flying producers» (пілотні продюсери), яка водночас певний час виконує роль помічників для створення адаптованої телевізійної програми [3, с.13].

Підхід який визначає формат як концепцію багатопрофільної програми, що своїм змістом, структурою та способом презентації зосереджена на певній аудиторії підтримує британський вчений Меккель [11, с. 80].

На нашу думку, з таким підходом розуміння формату, погодитися не можна, оскільки він не акцентує увагу фактично на одному з головних процесів, який полегшує створення телевізійної програми — це можливість адаптації та відтворення формату для аудиторії будь-якої країни.

Разом із тим виникнення доктрини формату аудіовізуального твору, хоча і спонукає до необхідності врегулювання на рівні закону процесу створення і адаптації формату, але на сьогодні ще не є завершеним. Це

породжує судові спори, щодо використання тв-форматів компаніями. Хоча перша спроба незаконного копіювання форматів була у 1940-х роках, проте перша справа дійшла до судового розгляду лише у 1989 р. «Green VS Broadcasting Corp of New Zealand» [6]. сутність полягала в тому що позивач звернувся до суду, стосовно порушення авторських прав на формат.

Не можна не відмітити, що є країни яким вдалося забезпечити захист телевізійних форматів, прикладом є Німеччина та Італія. У 2003 році Верховний суд Німеччини у справі «Sendeformat» зазначив, що «формат телевізійної програми — це сукупність її характерних ознак, здатних слугувати загальним шаблоном, який формує кожну окрему програму, роблячи можливим для публіки впізнання передачі, незалежно від її змінюваного змісту, як частину серії телевізійних програм» [9, с. 3]. Верховний суд Італії 27 липня 2017 року (Corte di Cassazione) підтвердив, що телевізійні формати можуть бути захищені відповідно до італійського законодавства про авторське право (Legge 633/1941) та вказав підстави на яких такий захист можливий. При цьому італійський закон про авторське право не містить поняття «формат». Проте визначення, наведене в Бюлетені 66/1994 SIAE, яке дозволяє авторам форматів їх адаптувати, слід враховувати. Відповідно до документа 66/1994 SIAE, об'єкт авторського права може кваліфікуватися як «формат», якщо він складається з відповідних елементів (заголовок, основна структура, сценографія та ін.), що призводить до відтворення програми, але з національними культурними особливостями [13].

Поряд з судовим захистом прав володільців форматів широкого розповсюдження набули і альтернативні способи забезпечення захисту цих об'єктів. У зв'язку з тим, що практика розгляду судових справ пов'язаних з телевізійними форматами Верховними Суди різних країн є суперечливою, так учасники багатомільйонної телевізійної індустрії з 2000 року утворюють неурядові організації, які пропонують альтернативний захист телевізійних форматів (FRAPA, The format people). У 2000 році була створена Асоціація по розпізнанню та захисту телеформатів FRAPA (Format Recognition and Protection Association) [4], яка реєструє формати, що в подальшому полегшує доказування прав законних правоволодільців в судових спорах.

Повертаючись до запропонованої нами періодизації, слід зазначити, що четвертий етап, пов'язаний з глобальною торгівлею форматами почав розвиватися з 2000 років. Хоча випадки укладення договорів між продюсерами та бродкастами, предметом яких є телевізійний формат, зустрічаються раніше. В сучасних умовах у міжнародній практиці телеві-

зійні формати купуються на підставі ліцензійного договору або опціонного контракту. Доцільним є використання договірних конструкцій передбачених для регулювання відносин права інтелектуальної власності, а саме ліцензійний договір.

В Україні правове регулювання відносин, що виникають щодо використання аудіовізуальних творів починається з прийняттям цивільного кодексу УРСР 1963 р. (далі ЦК). На той час національні телекомпанії не оперували категорією «ТВ-формат». Телевізійні програми купувалися і продавалися на підставі авторських договорів. Відповідно до ст. 501 ЦК року до авторських договорів про передачу твору для використання відносились: договір про використання неопублікованого твору в кінофільмі чи телевізійному фільмі (сценарний договір), в радіо- чи телевізійній передачі [15]. Проте у 2000 році телеканал «1+1» придбав ліцензію на формат у британської компанії «Celador» та адаптував програму «Who Wants to Be a Millionaire?» («Хто хоче стати мільйонером?») [17].

Не викликає сумнівів влучність пропозицій науковців, зокрема Горчакова А. В., що при купівлі ТВ-форматів доцільним є використання два основних види договорів в сфері інтелектуальної власності: договір про передання виключних прав інтелектуальної власності та ліцензійний договір [16].

Згідно до вітчизняного законодавства телевізійні компанії можуть використовувати при купівлі форматів договірну конструкцію передбачену Ст. 1113 цивільного кодексу України (далі ЦКУ) договір про передання виключних прав інтелектуальної власності. Але, щодо розпорядження майновими правами на формат аудіовізуального твору в міжнародній практиці більш прийнятним є ліцензійний договір. В Україні купівля телеформату може здійснюватися на підставі ст. 1107 ЦКУ за допомогою ліцензії, ліцензіар передає або зобов'язується передати ліцензіару право на адаптацію тв-формату для подальшого виробництва та трансляції аудіовізуального твору. Договір укладається на певну територію, визначений строк, вказується ціна, а також кількість випусків та сезонів телевізійної передачі [15]. Тобто даний етап характеризується вибухом купівлі-продажу телевізійних форматів та врегулюванні відносин договірними конструкціями цивільного законодавства.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Проаналізувавши численні дослідження зарубіжних та українських науковців у сфері телевізійного формату, можна дійти до висновку, що на сьогодні не існує уніфікованого визначення категорії формат, що певною мірою нівелює його практичне застосування.

Звертаємо увагу, на важливість специфічних процесів, які виникають навколо об'єкту цивільного обороту телевізійного формату, такими процесами є адаптація, глокалізація та глобалізація. Світова наукова спільнота підтримує ідею визнання формату об'єктом права інтелектуальної власності.

Вважаємо, що телевізійний формат — це складний об'єкт права інтелектуальної власності, який

складається з унікальної комбінації різномірних, змінних елементів (біблія, сценарій, скрипти, музика, зображення, ноу-хау, торгова марка та ін.), які забезпечують його ідентифікацію, вирізняють від інших аудіовізуальних творів, допомагають адаптувати оригінальну телевізійну програму на будь-якій території, та втілюються в аудіовізуальний твір (телевізійну програму).

Література

1. Bignelland J, Jeremy Orlebar. The television handbook. By 3rd ed. Routledge 2005. P. 336. URL: https://www.academia.edu/27907228/THE_TELEVISION_HANDBOOK
2. Chalaby Jean K. Producing TV Content In A Globalized Intellectual Property Market: The Emergence Of The International Production Model. Journal of Media Business Studies. 9(3). 2012. p.19–39. URL: https://www.acfib.com/pdf/Producing_TV_content_in_a_globalized_IP_market.pdf
3. Chalaby Jean K. The Format Age: Television's Entertainment Revolution. Polity. 2015. P. 216.
4. FRAPA. Official site. URL: <https://www.frapa.org/>
5. GREEN V BROADCASTING CORPORATION OF NEW ZEALAND. Reports of Patent, Design and Trade Mark Cases. Volume 106. Issue 16. 1989. PP. 469–496. URL: <https://academic.oup.com/rpc/article/106/16/469/1585929>
6. Iwabuchi, K. Feeling Glocal: Japan in the Global Television format business. In Television Across Asia: TV Industries, Programme Formats and Globalisation. Routledge Curzon. 2003. PP. 21–35.
7. Karnell G. Rätten till programinnehållet i TV: studier i upphovsrätt, utövande konstnärers rätt och fotorätt. Inbunden. 1970. P. 442. URL: https://books.google.com.ua/books/about/R%C3%A4tten_till_programinneh%C3%A5llet_i_TV.html?id=uPAKAQAIAAJ&redir_esc=y
8. Keane M. 2004, A Revolution in Television and a Great Leap Forward for Production, in A Moran and M. Keane. Television across Asia: Television Industries, Programme Formats and Globalization. London. Routledge Curzon. PP. 88–104.
9. Klement Ute. Protecting television show formats under copyright law new developments in common law and civil law countries. European Intellectual Property Review. 2007. P. 2.
10. Moran A., Malbon Understanding the Global TV Format. Justin. 2006. p.181. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=Y7ZJxQ-y-AcC&hl=uk&printsec=frontcover&pg=GBS.PT131>
11. Moran A. Formats Worldwide: Localizing Global programs. Intellect Ltd. 2009. 224 p.
12. Oren T. Global Television Formats, Understanding Television Across Borders. Routledge. 2011. P. 408. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=Qs9pAtQeBA0C&hl=uk&pg=GBS.PT22.w.1.0.83>
13. Rosati E. Italian Supreme Court confirms availability of copyright protection to TV formats. The IPKat. 2017. URL: <http://ipkitten.blogspot.com/2017/09/italian-supreme-court-confirms.html>
14. Rulyova N. Domesticating the Western Format on Russian TV: Subversive Glocalisation in the Game Show Pole Chudes (The Field of Miracles). EUROPE-ASIA STUDIES. 2007. Vol. 59. № . 8. PP. 1367–1386.
15. Цивільний кодекс України: затв. Законом України від 16 березня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
16. ЦК УРСР. Цивільний кодекс Української РСР. 1963. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>
17. Від «Першого мільйона до X-Фактора». ProTV.UA. URL: <http://protv.ua/news/ontv/46231/>
18. Горчаков А. В. Правовая природа формата аудиовизуального произведения. Москва. 2013. С. 142.
19. Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: понятие. Система. Задачи кодификации: сб. ст. Исслед. центр частного права. М. 2003. С. 416.
20. Жилінкова О. Правова охорона телевізійного формату як об'єкта права інтелектуальної власності. Правник. URL: <http://www.pravnik.info/urukrain/1269-pravova-oxorona-televizijnogo-formatu-yak-ob-yekta-prava-intelektualno-vlasnosti.html>
21. Іллінгворт В. Тлумачний словник по рахувальним системам. Dictionary of Computing. М. Машиностроение. 1990. 560 с.

22. Новикова А. А. Гибридность как определяющий признак телевизионного формата. Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10. Журналистика. 2010. № 6. С. 56–65.
23. Федорова Н. Основні підходи до забезпечення захисту прав на телеформат у США. URL: <http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2017/04/0616-1-031-038.pdf>
24. Штефан А. URL: http://ndiiv.org.ua/Files2/a_shtefan.1.pdf

References

1. Bignelland J, Jeremy Orlebar. The television handbook. By 3rd ed. Routledge 2005. P. 336. URL: https://www.academia.edu/27907228/THE_TELEVISION_HANDBOOK_THE_TELEVISION_HANDBOOK
2. Chalaby Jean K. Producing TV Content In A Globalized Intellectual Property Market: The Emergence Of The International Production Model. Journal of Media Business Studies. 9(3). 2012. p.19–39. URL: https://www.acfib.com/pdf/Producing_TV_content_in_a_globalized_IP_market.pdf
3. Chalaby Jean K. The Format Age: Televisions Entertainment Revolution. Polity. 2015. P. 216.
4. FRAPA. Official site. URL: <https://www.frapa.org/>
5. GREEN V BROADCASTING CORPORATION OF NEW ZEALAND. Reports of Patent, Design and Trade Mark Cases. Volume 106. Issue 16. 1989. PP. 469–496. URL: <https://academic.oup.com/rpc/article/106/16/469/1585929>
6. Iwabuchi, K. Feeling Glocal: Japan in the Global Television format business. In Television Across Asia: TV Industries, Programme Formats and Globalisation. Routledge Curzon. 2003. PP. 21–35.
7. Karnell G. Rätten till programinnehållet i TV: studier i upphovsrätt, utövande konstnärers rätt och författ. In-bunden. 1970. P. 442. URL: https://books.google.com.ua/books/about/R%C3%A4tten_till_programinneh%C3%A5llet_i_TV.html?id=uPAKAQAIAAJ&redir_esc=y
8. Keane M. 2004, A Revolution in Television and a Great Leap Forward for Production, in A Moran and M. Keane. Television across Asia: Television Industries, Programme Formats and Globalization. London. Routledge Curzon. PP. 88–104.
9. Klement Ute. Protecting television show formats under copyright law new developments in common law and civil law countries. European Intellectual Property Review. 2007. P. 2.
10. Moran A., Malbon Understanding the Global TV Format. Justin. 2006. p.181. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=Y7ZJxQ-y-AcC&hl=uk&printsec=frontcover&pg=GBS.PT131>
11. Moran A. Formats Worldwide: Localizing Global programs. Intellect Ltd. 2009. 224 p.
12. Oren T. Global Television Formats, Understanding Television Across Borders. Routledge. 2011. P. 408. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=Qs9pAtQeBA0C&hl=uk&pg=GBS.PT22.w.1.0.83>
13. Rosati E. Italian Supreme Court confirms availability of copyright protection to TV formats. The IPKat. 2017. URL: <http://ipkitten.blogspot.com/2017/09/italian-supreme-court-confirms.html>
14. Rulyova N. Domesticating the Western Format on Russian TV: Subversive Glocalisation in the Game Show Pole Chudes (The Field of Miracles). EUROPE-ASIA STUDIES. 2007. Vol. 59. № .8. PP. 1367–1386.
15. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: zatv. Zakonom Ukrainy vid 16 bereznia 2003 r. № 435- IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. № 40–44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
16. TsK URSR. Tsyvilnyi kodeks Ukrainskoi RSR. 1963. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>
17. Vid «Pershoho miliona do Kh-Faktora». ProTV.UA. URL: <http://protv.ua/news/ontv/46231/>
18. Horchakov A. V. Pravovaia pryroda formata audyovyzualnoho proyzedenyia. Moskva. 2013. S.142
19. Dozortsev V. A. Yntellektualnye prava: poniatye. Systema. Zadachy kodyfykatsyy: sb. st. Yssled. tsentr chastnoho prava. M. 2003. S. 416.
20. Zhylinkova O. Pravova okhorona televiziinoho formatu yak ob'ekta prava intelektualnoi vlasnosti. Pravnyk. URL: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1269-pravova-okhorona-televizijnogo-formatu-yak-ob-yekta-prava-intelektualno-vlasnosti.html>
21. Illinhuort V. Tlumachnyi slovnyk po rakhuvalnym systemam. Dictionary of Computing. M. Mashynostroenye. 1990. 560 s.
22. Novykova A. A. Hybrydnost kak opredeliaiushchyi pryznak televyzyonnoho formata. Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 10. Zhurnalystyka. 2010. № 6. S. 56–65.
23. Fedorova N. Osnovni pidkhody do zabezpechennia zakhystu prav na teleformat u SShA. URL: <http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2017/04/0616-1-031-038.pdf>
24. Shtefan A. URL: http://ndiiv.org.ua/Files2/a_shtefan.1.pdf

Черкасов Денис Олегович

аспірант навчання юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Черкасов Денис Олегович

аспірант юридического факультета

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Cherkasov Denys

Postgraduate of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-5-5165

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ
ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ,
ЗАВДАНУ ДЕФЕКТОМ В ПРОДУКЦІЇ**

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО АНАЛИЗА
ГРАЖДАНСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВРЕД,
ПРИЧИНЕННЫЙ ДЕФЕКТОМ В ПРОДУКЦИИ**

**SOME ASPECTS OF ECONOMIC ANALYSIS
OF PRODUCT LIABILITY**

Анотація. Дана стаття присвячена здійсненню економічного аналізу цивільної відповідальності за шкоду, завдану дефектом в продукції.

Обґрунтовано тезу про те, що проведення економічного аналізу тієї чи іншої моделі правового регулювання має дуже важливе значення, оскільки дає можливість передбачити наслідки її запровадження та визначити її ефективність.

Визначено, що в Україні на сьогодні інститут відповідальності за шкоду завдану дефектною продукцією побудований на основі моделі «повного компенсаційного захисту», оскільки суть цієї відповідальності полягає виключно в обов'язку відшкодувати шкоду, завдану дефектом в продукції.

Проаналізовано критичні міркування іноземних науковців у сфері економічного аналізу права щодо економічної ефективності абсолютної безвинної відповідальності за шкоду, завдану дефектом в продукції, як прояву моделі «повного компенсаційного захисту», виокремлено ряд її істотних недоліків з точки зору економічного аналізу, серед яких варто виділити такі:

- Далеко не кожна особа, якій завдано шкоду внаслідок дефекту в продукції дійде до судового процесу;
- Не завжди є можливим документально підтвердити в суді завдані збитки, що в свою чергу буде приводити до недокомпенсації завданої шкоди;
- Виробники продукції за рахунок статистичних та аналітичних даних, можуть врахувати потенційні збитки у вигляді відшкодування потерпілим шкоди, завданої дефектною продукцією, судові витрати та включити їх у вартість своєї ж продукції. Таким чином весь майновий тягар буде зрештою покладний на самих же покупців продукції.

На основі здійсненого в статті аналізу було зроблено висновок, що концепція абсолютної безвинної відповідальності за шкоду, завдану дефектом в продукції, на сьогоднішній момент є найбільш оптимальною, не зважаючи на всі її недоліки. В той же час зроблено висновок, що поряд з даним механізмом досить доречно виглядав би додатковий механізм захисту цивільних прав, наприклад, у вигляді обов'язкового страхування виробниками продукції своєї відповідальності та поширеного добровільного страхування споживачами своїх потенційних збитків

Ключові слова: відповідальність за шкоду, економічний аналіз, модель «повного компенсаційного захисту», дефект, продукція.

Аннотация. Данная статья посвящена осуществлению экономического анализа гражданской ответственности за вред, причиненный дефектом в продукции.

Обоснованно тезис о том, что проведение экономического анализа той или иной модели правового регулирования имеет очень важное значение, поскольку дает возможность предвидеть последствия ее внедрения и определить ее эффективность.

Определено, что в Украине на сегодняшний момент институт ответственности за вред, причиненный дефектной продукцией построен на основе модели «полной компенсационной защиты», поскольку суть этой ответственности заключается исключительно в обязанности возместить вред, причиненный дефектом в продукции.

Проанализированы критические соображения иностранных ученых в области экономического анализа права относительно экономической эффективности абсолютной безвинной ответственности за вред, причиненный дефектом в продукции, как проявления модели «полной компенсационной защиты», выделены ряд ее существенных недостатков с точки зрения экономического анализа, среди которых стоит выделить следующие:

- Далеко не каждый человек, которому причинен вред вследствие дефекта в продукции дойдет до судебного разбирательства;
- Не всегда возможно документально подтвердить в суде причиненные убытки, что, в свою очередь, будет приводить к недокомпенсации причиненного вреда;
- Производители за счет статистических и аналитических данных, могут учесть потенциальные убытки в виде возмещения потерпевшим вреда, причиненного дефектной продукцией, судебные расходы и включить их в стоимость своей же продукции. Таким образом все имущественное бремя будет в конце концов положено на самих же покупателей продукции.

На основе проведенного в статье анализа был сделан вывод, что концепция абсолютной безвинной ответственности за вред, причиненный дефектом в продукции, на сегодняшний момент является наиболее оптимальной, несмотря на все ее недостатки. В то же время сделан вывод, что наряду с данным механизмом весьма уместно смотрелся бы дополнительный механизм защиты гражданских прав, например, в виде обязательного страхования производителями продукции своей ответственности и распространения добровольного страхования потребителями своих потенциальных убытков.

Ключевые слова: ответственность за вред, экономический анализ, модель «полной компенсационной защиты», дефект, продукция.

Summary. This article focuses on economic analysis of product liability.

It has been substantiated that the economic analysis of a particular model of legal regulation is very important because it allows to predict the consequences of its implementation and to determine its effectiveness.

It has been determined that the institute of product liability in Ukraine is based on the model of “full compensation protection”, since the essence of this responsibility is solely obliged to compensate for the damage caused by the defect of the products.

Critical considerations of foreign scientists in the field of economic analysis of the law concerning the economic efficiency of product liability have been analyzed, as a manifestation of the model of “full compensation protection”. A number of its major disadvantages was highlighted in terms of economic analysis, among which should be noted the following:

- Not every person suffered from product defect will seize the court;
- It is not always possible to prove incurred damages in court, which will lead to an under-compensation for the damage;
- Manufacturers of products can take into account potential losses in the form of compensation to victims of defective products, court costs and include them to the cost of their products through statistical and analytical data. Thus, the entire property burden will be laid on the products buyers themselves.

It has been concluded that the concept of absolute innocent product liability is by far the most optimal, despite all its disadvantages. At the same time, it has been mentioned that, an additional mechanism for civil rights protection would be appropriate, for example, as the compulsory insurance of liability of product manufacturers and the extended voluntary insurance of consumers' potential losses.

Key words: product liability, economic analysis, full compensation protection model, defect, products.

Постановка проблеми. Коли держава стикається із завданням формування правових інститутів, в тому числі з метою змінити або зміцнити соціальні норми або зовсім витіснити мотивацію протиправної людської поведінки, йому необхідно чітко прорахувати регуляторні наслідки введення такого регулювання.

Ключова роль позитивного економічного аналізу права полягає в розробці передбачуваних моделей реального регуляторного впливу тих чи інших запропонованих правових норм на людську поведінку. Якщо перед правовою реформою ставиться мета змінити деякі соціально-економічні реалії, людську поведінку, виправити суспільні вади або направити розвиток суспільства в деякому напрямку, економічний аналіз права може в ряді випадків допомогти передбачити вплив різних варіантів правової реформи на суспільні відносини, оцінити їх порівняльну ефективність з точки зору досягнення поставлених перед реформою цілей і вибрати оптимальний спосіб досягнення таких цілей [1, с. 40–41].

Враховуючи вищенаведене, вважаємо за необхідне висвітлити, розглянути та проаналізувати думки та позиції різних іноземних науковців з приводу економічного аналізу цивільної відповідальності за шкоду, завдану дефектом в продукції. На нашу думку, це дасть нам більш глибоке розуміння даного інституту, що в свою чергу дозволить нам більш системно підійти до питання вдосконалення правового механізму запобігання вчинення цивільних правопорушень у вигляді завдання шкоди особі дефектною продукцією та вдосконалення правового механізму притягнення винних осіб за вчинення вказаного правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зауважити, що наукові розробки з економічного аналізу права як такого на теренах України майже не здійснюються, тоді як питання економічного аналізу цивільної відповідальності за шкоду, завдану дефектом в продукції українськими науковцями не підіймалося взагалі.

Серед зарубіжних науковців, які займалися дослідженням проблематики економічного аналізу права загалом та економічного аналізу відповідальності за шкоду, завдану дефектом в продукції зокрема, варто виділити таких: М. Адамс [4], М. Гестфілд [8], В. Донахер [12], А. Карапетов [1], Н. Меркуро [9], Р. Познер [2], М. Полінські, С. Шевел [11], Г. Пріст [10], М. Фауре [5], К. Хамада [6] К. Хілтон [7], А. Тверський, Дж. Хендерсон [3] та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дана стаття присвячена дослідженню позицій різних іноземних науковців у сфері економічного

аналізу цивільної відповідальності за шкоду, завдану дефектом в продукції з метою вивчення іноземного досвіду в даній сфері, який може бути застосований на теренах України.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішнє правове регулювання у сфері відповідальності за шкоду завдану дефектною продукцією здійснюється Законом України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» від 19.05.2011 № 3390-VI.

Прийняття даного закону стало результатом імплементації положень Директиви Ради ЄС «Про уніфікацію правових та адміністративних норм про відповідальність виробників за дефектну продукцію» № 85/374 ЄЕС від 25 липня 1985 року (далі — Директива № 85/374 ЄЕС).

Станом на сьогодні в Україні, як і в більшості країн світу, застосовується концепція абсолютної безвинної відповідальності (або концепція суворої відповідальності) за шкоду, завдану дефектною продукцією, яка була започаткована в США, а потім її приклад наслідували країни — члени ЄС і ряд інших держав.

Дана концепція передбачає найбільш спрощений механізм притягнення виробника до відповідальності без вини за шкоду, завдану дефектною продукцією. Це пояснюється тим, що потерпілий як правило є більш слабкою стороною, а тому потребує більших гарантій забезпечення відшкодування завданої йому шкоди внаслідок дефекту в продукції. В той же час покладення на виробника додаткових ризиків понесення відповідальності перед потерпілим здійснено з метою стимулювання здійснення з його боку більш обачної та належної поведінки, забезпечення введення в обіг тільки якісної та безпечної продукції. Слід зауважити, що абсолютна безвинна цивільна відповідальність за шкоду, завдану дефектною продукцією — це фактично єдиний правовий механізм та єдина модель захисту цивільних прав потерпілих осіб в Україні, однак дана модель — далеко не єдина, яка застосовується в інших країнах світу.

З огляду на це, на нашу думку, варто звернутися до Карапетова А. Г., який зазначає, що коли позитивне право структурує ті чи інші цивільні права і їх зміст, воно неминуче стикається з проблемою вибору оптимальної моделі їх захисту в разі порушення. Серед різних приватноправових засобів захисту цивільних прав слід виділити режим компенсаційного захисту, в рамках якої право захищається за допомогою витребування від порушника грошового відшкодування, але не може захищатися за допомогою превентивного припинення порушення або буквального відновлення порушеного права. Серед

різних моделей компенсаційного захисту найбільш типовою для цивільного права є модель «повного компенсаційного захисту». Тут порушене право захищається позовом про відшкодування всіх виниклих збитків, і потерпілий як мінімум в теорії за рахунок грошової компенсації ставиться в положення, в економічному плані рівнозначне тому, в якому він знаходився б, якби не було його право порушено [1, с. 292].

Саме на основі даної моделі «повного компенсаційного захисту» й побудовано інститут відповідальності за шкоду завдану дефектною продукцією, оскільки суть відповідальності полягає виключно в обов'язку відшкодувати шкоду, завдану дефектом продукції.

Окремо слід зазначити, що під шкодою відповідно до пункту 6) частини 1 статті 1 Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» розуміється завдані внаслідок дефекту в продукції каліцтво, інше ушкодження здоров'я або смерть особи, пошкодження або знищення будь-якого об'єкта права власності, за винятком самої продукції, що має дефект.

Виходячи з цього для того, щоб здійснити економічний аналіз відповідальності за шкоду, завдану дефектом в продукції, варто звернутися до аналізу моделі компенсаційного захисту цивільних прав.

В економічному плані стягнення збитків відновлює порушену економічну ефективність по Парето. Порушення права найчастіше завдає шкоди правоволодільцю. Відповідно, навіть якщо порушник щось від цього порушення виграє, то ми маємо ситуацію, коли порушення призводить до неефективної по Парето зміни. Стягнення збитків у теорії відновлює статус-кво і ставить жертву в стан байдужості до факту правопорушення (що означає, що в ідеалі в результаті стягнення збитків жертва повинна залишитися в тому ж економічному стані, в якому вона перебувала б, якби її право порушене не було).

Так що елементарний мікроекономічний аналіз призводить до висновку про позитивну економічну роль інституту стягнення збитків.

Однак цікавим є питання, чи приводить така компенсація до превенції правопорушень.

З точки зору критерію Парето правопорушення може представлятися як економічно ефективну поведінку, коли жертва зазнає збитків, але вони нижчі, ніж виграш порушника, і останній здійснив відшкодування. В даному випадку можна говорити про prima facie економічно ефективне правопорушення.

Такого роду порушення слід відрізняти від порушень неефективних, тобто таких, в результаті яких правовласник програє більше, ніж виграє порушник.

Також, варто звернути увагу на те, яку роль відіграє позов про стягнення збитків у справі превенції ефективних і неефективних правопорушень.

Такий спосіб захисту в теорії здатен придушити стимули до неефективних порушень. Якщо порушник виграє від порушення 1 тис. гривень., а жертва програє 1,5 тис. гривень, то порушення є неефективним по Парето. Загроза відшкодування 1,5 тис. гривень, тобто суми, більшої, ніж виграш порушника, в теорії запобігає порушенню, яке не призводить до приросту економічного добробуту. Тому фахівці в економічному аналізі права, як правило, підтримують інститут відшкодування збитків.

Але якщо порушення є ефективним, і порушник виграє більше, ніж програє жертва, то позов про відшкодування збитків відновлює економічний інтерес жертви, але залишає порушникові певну частку виграшу, достатню для того, щоб порушення виявлялося все ще вигідною справою. Відповідно, з мікроекономічної точки зору такий позов не перешкоджає ефективним правопорушенням [1, с. 298–299].

Як правильно висловився Меркуро М. у тих випадках, коли відшкодування збитків є єдиною доступною правовласнику опцією захисту своїх порушених прав, позитивне право фактично стимулює ефективне правопорушення і створює умови для переходу прав і благ в руки того, кому вони цінніші (тобто того, хто отримує з їх володіння велику вигоду) [9]. Інакше кажучи, коли позитивне право оголошує, що воно буде захищати приватні права виключно в рамках моделі повного компенсаційного захисту, воно фактично дає претенденту (порушнику) право на свого роду примусовий викуп даного права у правовласника.

Але тут важливим є питанням, чи припустима ситуація, коли позов про збитки буде єдиним засобом захисту правовласника, і якщо так, то в яких випадках.

На думку Карапетова А. Г. таке рішення породжує серйозні проблеми з точки зору економічної ефективності. Основна проблема моделі повного компенсаційного захисту, коли вона є єдиною доступною санкцією за правопорушення, полягає в тому, що вона створює стимули до примусового, недобровільного обороту прав, які не гарантують реальну повну компенсацію.

Суди занадто часто, щоб це можна було ігнорувати, схильні присуджувати як збитки суму, меншу, ніж розмір реальних збитків, що ставить жертву в стан байдужості до факту правопорушення.

Фактори ризику недокомпенсації цілком очевидні. Як мінімум це пов'язано з доведенням збитків.

До того ж навіть, якщо суд присудив на користь позивача відшкодування всіх дійсно виниклих збитків, немає ніяких гарантій, що рішення буде виконано.

У підсумку ми маємо ситуацію, коли ймовірність фактичного отримання правовласником повної грошової компенсації (з урахуванням невисоких шансів довести свої збитки, правових обмежень на стягнення збитків і проблем з отриманням стягнутого на стадії виконання рішення) набагато нижче 100%.

При більш широкому погляді на регулятивний ефект застосування такої моделі захисту, при якій цивільні права захищаються тільки позовом про збитки, відкривається ще більш насторожуюче явище. Якщо потенційні правопорушники усвідомлюють, що ймовірність того, що їм доведеться відшкодувати жертвам всі їх збитки, настільки низька, вони дисконтують витрати від застосування до них даної санкції на величину цього відсотка, тобто орієнтуються на очікуваний рівень витрат.

На думку Хамада К. навіть якщо законодавець хотів би захистити споживача, ввівши правило суворої відповідальності, виробник все одно додасть очікувані витрати до собівартості. Споживач знову сплатить повну ціну, оскільки очікувані витрати на відшкодування передаються йому, що відображається в більш високій ринковій ціні. Оскільки виробники та споживачі пов'язані між собою через ціновий механізм, кожна зміна відповідальності на виробника буде передана споживачеві. Саме тому правове втручання у перерозподіл багатства споживачеві шляхом запровадження концепції суворої відповідальності виробника за шкоду, завдану дефектною продукцією, таким чином, здається марним [6].

Також слід звернути увагу на думку М. Адамса, який зазначив, що коли групи споживачів є неоднорідними, запровадження суворої відповідальності буде мати навіть несприятливі ефекти розподілу. Так, зокрема, значною частиною збитків є втрачений дохід, тому очікувані збитки, звичайно, вищі для споживачів з високими доходами, ніж для споживачів з низькими доходами. Проте виробник буде враховувати середній очікуваний збиток і додасть це до своєї собівартості, щоб отримати єдину ринкову ціну для всіх споживачів. Ефект полягає в тому, що, коли споживачі з низькими доходами все ще купують продукт, вони «платять» за очікувані збитки споживачів з високими доходами. Тому суворі відповідальність у встановленні відповідальності за продукцію створює перерозподіл від бідних до багатих споживачів [4]. З тієї ж причини Г. Пріст стверджував, що вибух відповідальності за якість продукції в США, особливо боляче вдарив по групі з низькими доходами [10].

Цей ефект буде ще гіршим, якщо правило суворої відповідальності не стосується тільки шкоди, яку зазнають споживачі, але й будуть поширюватися й на збитки, завдані третім сторонам, як це зроблено в Директиві № 85/374 ЄЕС. У цьому випадку ринкова ціна знову буде вищою, оскільки виробник повинен сплатити шкоду, заподіяну третім особам. Збільшені очікувані збитки знову будуть передані споживачеві, який сплачує більш високу ринкову ціну за шкоду, яку продукт, який він купив, може завдати третім особам. Споживач не має можливості передати цю підвищену ціну іншим особами і тому він фактично платить за захист третіх осіб.

Таким чином, розширення суворої відповідальності за шкоду, завдану третім сторонам, перерозподіляє багатство від споживачів третім сторонам. Це знову збільшує негативний перерозподільний ефект, який споживачі сплачуватимуть за високі ціни за очікувані збитки третіх осіб. Оскільки втрачені доходи є важливою частиною шкоди, знову ж таки групи з високими доходами дійсно отримують користь від перерозподілу.

Це показує, що узагальнена суворі відповідальність, введена Директивою № 85/374 ЄЕС, не тільки є неефективною, але й заснована на неправильних ідеях щодо захисту споживачів [5, с. 647–648].

Висновки. Виходячи зі зробленого нами аналізу, вважаємо за необхідне зробити такі висновки:

1. Станом на сьогодні в Україні, як і в більшості країн світу, застосовується концепція абсолютної безвинної відповідальності (або концепція суворої відповідальності) за шкоду, завдану дефектом в продукції.

2. Інститут відповідальності за шкоду завдану дефектною продукцією, побудовано на основі моделі «повного компенсаційного захисту», оскільки суть цієї відповідальності полягає виключно в обов'язку відшкодувати шкоду, завдану дефектом продукції.

3. З точки зору економічного аналізу права інститут відповідальності за шкоду, завдану дефектною продукцією, який побудований виключно на моделі повного компенсаційного захисту, має ряд недоліків, серед яких слід виділити такі:

- Далеко не кожна особа, якій завдано шкоди, завдану дефектною продукцією дійде до судового процесу та буде відстоювати свої права;
- Не завжди є можливим документально підтвердити в суді завдані збитки, що в свою чергу буде приводити до недокомпенсації завданої шкоди;
- Виробники продукції за рахунок статистичних та аналітичних даних, можуть врахувати потенційні збитки у вигляді відшкодування потерпілим шко-

ди, завданої дефектною продукцією, судові витрати та включити їх у вартість своєї ж продукції. Таким чином весь майновий тягар буде зрештою покладений на самих же покупців продукції.

1. Станом на сьогодні концепція суворої відповідальності виробника за шкоду, завдану дефектною продукцією, піддається критиці більшістю науковців у зв'язку з її неефективністю.

2. В той же час, на жаль, ані у вітчизняній, ані у закордонній літературі, не зважаючи на критику концепції суворої відповідальності виробника за шкоду, завдану дефектною продукцією, не пропонується жодної реальної та ефективної альтернативи, яка б могла замінити її.

3. На нашу думку, концепція абсолютної безвинної відповідальності за шкоду, завдану дефектом в продукції, на сьогоднішній момент є найбільш оптимальною, не зважаючи на всі її недоліки. В той же час варто зауважити, що поряд з даним механізмом досить доречно виглядав би додатковий механізм захисту цивільних прав, наприклад, у вигляді обов'язкового страхування виробниками продукції своєї відповідальності та поширеного добровільного страхування споживачами своїх потенційних збитків. Вважаємо, що даний механізм зміг би нейтралізувати більшість недоліків концепції абсолютної безвинної відповідальності за шкоду, завдану дефектом в продукції.

Література

1. Карапетов А. Г. Экономический анализ права. М.: Статут, 2016. 528 с.
1. Познер. Р. Экономический анализ права. СПб. Экономическая школа / Пер. с англ. под ред. В. Л. Тамбовцева, 2004, в 2-х т., Т. 1. 544 с., Т. 2. 464 с.
2. Aaron D. Twerski & James A Henderson, Jr., *Manufacturers' Liability for Defective Product Designs: The Triumph of Risk Utility*, 74 Brook. L. Rev. P. 1061, 1062 (2009).
3. Adams, M. *Produkthaftung: Wohltat oder Plage — Eine Okonomische Analyse* (1987) Betriebsberater, Beilage 20 zu Heft 31/1987, PP. 5–10.
4. Faure, M. (2016). *Economic Analysis of Product Liability*. In P. Machnikowski (Ed.), *European Product Liability: An Analysis of the State of the Art in the Era of New Technologies* (PP. 619–666). Intersentia. doi:10.1017/9781780685243.019.
5. Hamada, K. *Liability rules and income distribution in product liability* (1976) // *American Economic Review*. PP. 228–234.
6. Keith N Hylton, *The Law and Economics of Products Liability* (Boston Univ. Sch. of Law, Working Paper No. 12–39, 2012).
7. Mark A. Geistfeld, *Principles of Products Liability*. PP. 43–44 (2006).
8. Mercuro N., Medema S. G. *Economics and the Law: From Posner to Post-Modernism and Beyond*. 2nd ed. Princeton University Press, 2006. P. 138;
9. Priest, G. *The current insurance crisis and modern tort law* (1987) // *Yale Law Journal*. PP. 1521–1590.
10. Steven Shavell, A. Mitchell Polinsky, *The Uneasy Case for Product Liability*, 123 Harv. L. Rev. P. 1437, 1440 (2010).
11. William A. Donaher et al., *The Technological Expert in Products Liability Litigation*, 52 Tex. L. Rev. P. 1303, 1310–11 (1974).

References

1. Karapetov A. G. *Ekonomicheskii analiz prava*. M.: Statut, 2016. 528 s.
1. Pozner. R. *Ekonomicheskii analiz prava*. SPb. *Ekonomicheskaya shkola*. / Per. s angl. pod red. V. L. Tambovtseva, 2004, v 2-kh t., T. 1. 544 s., T. 2. 464 s.
2. Aaron D. Twerski & James A Henderson, Jr., *Manufacturers' Liability for Defective Product Designs: The Triumph of Risk Utility*, 74 Brook. L. Rev. P. 1061, 1062 (2009).
3. Adams, M. *Produkthaftung: Wohltat oder Plage — Eine Okonomische Analyse* (1987) Betriebsberater, Beilage 20 zu Heft 31/1987. PP. 5–10.
4. Faure, M. (2016). *Economic Analysis of Product Liability*. In P. Machnikowski (Ed.), *European Product Liability: An Analysis of the State of the Art in the Era of New Technologies* (PP. 619–666). Intersentia. doi:10.1017/9781780685243.019.
5. Hamada, K. *Liability rules and income distribution in product liability* (1976) // *American Economic Review*. PP. 228–234.

6. Keith N. Hylton, The Law and Economics of Products Liability (Boston Univ. Sch. of Law, Working Paper No. PP. 12–39, 2012).
7. Mark A. Geistfeld, Principles of Products Liability. PP. 43–44 (2006).
8. Mercuro N., Medema S. G. Economics and the Law: From Posner to Post-Modernism and Beyond. 2nd ed. // Princeton University Press, 2006. P. 138;
9. Priest, G. The current insurance crisis and modern tort law (1987) // Yale Law Journal. PP. 1521–1590.
10. Steven Shavell, A. Mitchell Polinsky, The Uneasy Case for Product Liability, 123 Harv.L.Rev P. 1437, 1440 (2010).
11. William A. Donaher et al., The Technological Expert in Products Liability Litigation, 52 Tex. L. Rev. 1303, 1310–11 (1974).

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 5 (19)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2019

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 16.09.2019. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 6,51. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.